

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА

ХОМА ІВАН ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 94(477)(92)''20''

**НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ**

07.00.01 – історія України

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Львів – 2025

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор,
ДЕМ'ЯНЮК Олександр Йосипович,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, професор кафедри педагогіки та психології;

доктор історичних наук, професор
ІЛЬНИЦЬКИЙ Василь Іванович,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри історії України та правознавства;

доктор історичних наук, професор
КАЧМАР Володимир Михайлович,
Львівський національний університет імені Івана Франка, проректор з науково-педагогічної роботи та соціальних питань і розвитку.

Захист відбудеться 26 червня 2025 р. о 12⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01 Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за адресою: 79026, Львів, вул. Козельницька, 4 (ауд. 501).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (79026, Львів, вул. Козельницька, 4) та офіційному сайті Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (<https://www.inst-ukr.lviv.ua>).

Про дату та місце захисту громадськість проінформовано 24 травня 2025 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01
кандидат історичних наук

Олег МУРАВСЬКИЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сьогодення та майбутнє України вирішується на українсько-російському кордоні, оскільки в 2014 р. Росія розпочала анексію та збройну агресію на окремих його відрізках, а з 2022 р. веде війну по всій протяжності кордону. Одночасно доля нашої держави визначається на найвищому рівні міжнародної політики, де нашими союзниками є найсильніші демократичні країни світу. За роки незалежності ми довели свою суб'єктність та прагнення бути суверенною, демократичною та правовою державою. Одночасно демократичний світ розуміє, що без незалежної України неможливо встановити стабільність і баланс сил для співжиття з авторитарними та тоталітарними державами.

Отже, як і понад 100 років тому, в добу здобутої та втраченої української державності в 1917–1923 рр., життя України залежить від особового складу армії, командирів та політичного керівництва. Доки воює або тримає оборону армія та працює політичне керівництво, доти існує держава. У зв'язку з цим, доба Української революції продовжує залишатись актуальною для дослідження та аналізу, як і наступний період – національно-визвольний рух за відродження державності. Кожен учасник цих процесів став героєм, а деякі символами революційних подій середини першої половини ХХ ст. Досвід цих людей є особливий.

До символів національно-визвольної боротьби відноситься Євген Коновалець. Він прожив 47 років, з них майже 30 років присвятив національно-державницькій діяльності, яка проходила в товариствах «Сокіл» та «Просвіта», Українському студентському союзу (УССоюз), Українській національно-демократичній партії (УНДП), армії Австро-Угорщини, російському полоні, Армії Української Народної Республіки – був одним із засновників та командиром військової формації Січових стрільців, війнах з більшовицькими та білогвардійськими збройними силами, брав участь у внутрішньо-політичних змаганнях та ініціативах з об'єднання національних сил, виступив засновником і очільником підпільних революційних сил Української військової організації (УВО) та Організації українських націоналістів (ОУН), а також був задіяний в інших організаціях і процесах. Створення та діяльність УВО в Західній Україні та еміграції під керівництвом Є. Коновальця це унікальна сторінка нашої історії. Так само, це стосується утворення та діяльності ОУН, в тому числі і на міжнародній арені. Якщо УВО це об'єднання ветеранів Армії УНР, УГА та молодшого покоління українців, то ОУН, це об'єднання різних націоналістичних організацій, які склались з ветеранів українських армій, політиків та національно вишколеної молоді. Очевидно, що це міг зробити тільки Є. Коновалець, авторитет якого був дуже сильним і ні в кого не було сумніву, що це заради відродження незалежної та соборної України.

У другій половині ХХ ст. за кордоном зацікавленість істориків, громадсько-політичних діячів та загалом національно свідомої діаспори до національно-державницької діяльності Є. Коновальця була достатньо високою, особливо у

періоди відзначення пам'ятних дат і ювілеїв, пов'язаних із його постаттю. У незалежній Україні ім'я Є. Коновальця стало складовою частиною історичних досліджень, хоча у науковому доробку сучасників домінують виключно узагальнені оцінки або ж дослідження, які присвячені окремим аспектам його участі в революційних подіях 1917–1921 років. Саме тому комплексне дослідження постаті Є. Коновальця як одного з символів української національно-визвольної боротьби набуває особливої актуальності в умовах новітньої російсько-української війни. Наукова робота сприятиме глибшому розумінню закономірностей національного спротиву, зокрема покаже роль лідера у процесі формування ефективної стратегії боротьби за державність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках науково-дослідних тем відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України «Взаємодія інституцій держави і громадянського суспільства в Україні у другій половині XIX–XX ст. Західні землі» (номер державної реєстрації 0115U002458), «Міжнаціональні відносини в Україні у XX – поч. XXI ст.: Західні землі» (номер державної реєстрації 0118U003905), «Національний спротив в Україні: історичні традиції, сучасні виклики, міжнародна підтримка» (номер державної реєстрації 0124U002577).

Мета дисертаційної роботи – комплексний аналіз громадсько-політичної та військової діяльності Є. Коновальця як на українських теренах, так і в умовах еміграції.

Для реалізації мети поставлено **завдання** дослідити:

- історіографію та джерельну базу дисертації;
- діяльність у товаристві «Сокіл», Українському студентському союзу (УССоюз), філії товариства «Просвіта» імені М. Шашкевича, УНДП, а також особливості навчання у Львівській академічній гімназії та Львівському університеті;
- участь у Першій світовій війні, перебування у російському полоні та інтеграцію в суспільно-політичні процеси на Наддніпрянщині в умовах розгортання Української національної революції;
- створення військової формації Січових стрільців, командування нею, участь в обороні української державності та військово-політичну діяльність;
- пошук шляхів продовження національно-визвольної боротьби після розформування Січових стрільців та поразки Української національної революції для відродження української державності;
- утвердження на чолі УВО, закладення основ для діяльності в Галичині та розбудову військової організації в еміграції;
- процес об'єднання націоналістичних сил, створення ОУН, як основного чинника для зміцнення українського революційного національно-визвольного руху;
- утвердження та розбудову ОУН в еміграції, політичні ініціативи на міжнародній арені, співпрацю з крайовим середовищем, а також наближення до Є. Коновальця радянських спецслужб.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні та військово-політичні процеси на українських землях і в еміграції (початок XX ст. – 1938 р.), а **предметом** – основні напрями та зміст національно-державницької діяльності Є. Коновальця.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 14 червня 1891 р. (день народження Є. Коновальця) – 23 травня 1938 р. (його вбивство).

Географічні межі дослідження охоплюють територію: (а) Галичини, а також окремі місцевості поза межами краю, де Є. Коновалець навчався військовій справі, (б) Російської імперії, (в) УНР (1917–1919 рр.), (г) держав європейського (Польща, Чехословаччина, Австрія, Німеччина, Швейцарія, Литва, Франція, Італія, Нідерланди) та північноамериканського (Сполучені штати Америки (США), Канада) континентів.

Методи дослідження. Дисертація базується на принципах, історизму та об'єктивності, поєднує емпіричний (пов'язаний з накопиченням великої кількості фактів через опрацювання різних видів джерел) та теоретичний (полягає у ретельному вивченні фактичного матеріалу, аналізі, синтезі для побудови послідовних і логічних процесів, узагальнення та вироблення наукової теорії) напрями дослідження. Для їх вдалого поєднання застосовано низку методів дослідження, серед яких базові: комплексний метод, який дозволив підійти до деяких фактів, подій, явищ та персоналій з різних сторін; метод критичного аналізу джерел, який сприяв належному аналізу документів особистого характеру (листи, спогади та ін.); герменевтичний метод для дослідження та пояснення текстів; евристичний метод, адже деякі періоди життя та діяльності Є. Коновальця представлені обмеженою кількістю документів. Окрім того, у дисертації періодично застосовано біографічний та порівняльний метод, а також метод узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів.

Уперше:

- комплексно досліджено навчання, громадську, військові та політичну діяльність Є. Коновальця (1891–1938);
- розкрито роботу у філії товариства «Просвіта», УССоюзі, УНДП та Українській народно-трудовій партії (УНТП);
- досліджено громадсько-політичні ініціативи у Празі, Відні та Львові з осені 1920 р. до кінця 1922 р.;
- простежено шлях Є. Коновальця від УВО до ОУН;
- проаналізовано діяльність на чолі Проводу ОУН у 1929–1938 рр.

Удосконалено:

- дослідження про участь у військових та політичних подіях 1918–1920 рр.;
- знання про те, коли Є. Коновалець очолив УВО, в еміграції заклав командний осередок та утвердився на чолі цієї організації;
- розуміння міжнародної діяльності Проводу ОУН у 1930-х роках;

Новий рівень розвитку отримали:

- дослідження про внесок Є. Коновальця в український молодіжний рух перед Першою світовою війною;

- аналіз роботи Є. Коновальця у сфері створення Проводу українських націоналістів та ОУН;
- ставлення Є. Коновальця до крайового проводу УВО-ОУН;
- розуміння проникнення агентів радянських спецслужб у середовище Проводу.

Науково-практичне значення. Проаналізований матеріал та сформовані висновки можуть слугувати для кращого розуміння особливостей навчання українців у Львівському університеті, українського молодіжного руху в Галичині перед Першою світовою війною, життя та діяльності військовополонених австро-угорського підданства в таборах Росії, участі у військовому будівництві та війнах за здобуту державну незалежність українців з Австро-Угорщини в роки Української національної революції. Наукова робота значно доповнює існуючу інформацію про діяльність національних сил в еміграції в 1920–1930-х рр. Результати проведеної роботи можуть бути використані у процесі підготовки в закладах вищої освіти навчальних курсів з нової та новітньої історії України, історії українських еліт, історії українських еміграційних сил, історії міжнародної діяльності українських національних сил, історії української державності та військової історії.

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою. Наукові положення, висновки та результати, які виносяться на захист, одержані здобувачем одноосібно. Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві, відображено окремо в переліку публікацій. У двох публікаціях опублікованих у співавторстві, особистий внесок здобувача становить 70 % (Хома І.Я., Посівнич М. Р., 2024; Хома І.Я., Романюк М. В., 2025). В одній публікації у співавторстві, особистий внесок здобувача становить 50 % (Khoma I., Vovk N., Holoshchuk R., Muravska S., 2023). Особистий внесок полягає у формуванні концепції, розробці алгоритму дослідження, пошуку, опрацюванні джерел та інтерпретації фактів.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом його обговорення на засіданнях кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини Національного університету «Львівська політехніка», відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Основні положення та результати роботи викладені у виступах на таких наукових форумах: Наукова конференція «Українське питання в Першій світовій війні: джерельна база, археографія, історіографія» (Київ, 2014); IV Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми дослідження Українського визвольного руху ХХ століття (до 75-річчя Поліської січі та 95-річчя Другого зимового походу)» (Житомир, 2016); IV Міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурний простір міста: пам'ять, спадщина, діалог» (Львів, 2017); Міжнародна наукова конференція «За Україну, за її волю», присвячено 100-літтю Української Армії (Київ, 2017); III Міжнародна науково-практична конференція «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів – до сьогодення)» (Тернопіль, 2017); V Міжнародна наукова конференція «Проблеми дослідження українського визвольного руху 1920–1950-х років (до

75-річчя створення Української повстанської армії» (Львів, 2017); Всеукраїнська наукова конференція «Українське військо в національній революції 1917–1921 рр. (до 100-річчя Армії УНР)» (Львів, 2017); II Міжнародна військово-історична наукова конференція «Виборюючи незалежність», присвячена 100-літтю проголошення/відновлення незалежності країнами Центрально-Східної Європи та створення національних збройних сил (Київ, 2018); Всеукраїнська науково-практична конференція «Українсько-польсько-єврейські взаємини у Східній Галичині (перша половина XX ст.): історичний досвід, уроки для сучасності» (Дрогобич, 2018); Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація концепцій українського державотворення: передовий науковий досвід (100-річчю утворення Західноукраїнської Народної Республіки)» (Тернопіль, 2018); Міжнародна наукова конференція «Видавничий рух в Україні: середовище, артефакти» (Львів, 2019); Всеукраїнська науково-практична конференція «130 років відомому українському державному, політичному, військовому діячеві – полковнику Андрію Мельникові» (Трускавець, 2019); VI Всеукраїнська наукова конференція «Чорноволівські читання» (Київ, 2020); II Міжнародна наукова конференція «Видавничий рух в Україні: середовище, артефакти» (Львів, 2021); Міжнародна науково-практична конференція «Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток» (Львів, 2022); II Міжнародна науково-практична конференція «Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток» (Львів, 2023); Міжнародна наукова конференція «Видатні випускники юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка та їхня роль в історії українського державотворення» (Львів, 2023); Друга всеукраїнська науково-практична конференція присвячена відомому українському державному, політичному, військовому діячеві – полковнику Андрію Мельнику (Трускавець, 2024); III Міжнародна науково-практична конференція «Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток» (Львів, 2024); Наукова конференція до 110-ї річниці утворення Легіону Українських січових стрільців та 60-х роковин смерті Андрія Мельника (Дрогобич, 2024).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 41 прац., з яких 2 монографії, 1 науково-популярна книга, 1 науково-популярна книга для незрячих, 1 розділ у колективній монографії, 4 статті у виданнях, що належать до науково-метричних баз Web of Science та Scopus, 24 статті у фахових наукових виданнях (категорія «Б»), 4 статті у зарубіжних виданнях, 4 статті, які додатково відображають результати дослідження.

Структура дослідження побудована за проблемно-хронологічним принципом, складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (752 позиції) та додатків (А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж, З). Загальний обсяг дисертації становить 522 сторінки, з яких основний текст – 434 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі з'ясовано обґрунтованість вибору теми дослідження та структуру роботи, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, хронологічні й територіальні межі, наукову новизну та практичне значення наукової праці.

У розділі 1 **«Історіографія та джерела»** здійснено аналіз історіографії та джерельної бази.

У підрозділі 1.1. *«Стан наукової розробки проблеми»* визначено, що національно-державницька діяльність Є. Коновальця в сучасній історичній науці не стала предметом комплексного наукового дослідження. Утім, за життя та після смерті з'явилася значна кількість історичної літератури, яка безпосередньо та / або опосередковано стосується цієї постаті. Основний масив літератури за проблемним принципом поділено на дві групи: 1) роботи, які безпосередньо стосуються національно-державницької діяльності Є. Коновальця; 2) праці, в яких постать розглядається у контексті громадських, військових та політичних процесів першої половини ХХ ст.

Аналіз першої групи історіографії доцільно розпочати з праці невідомого автора про Є. Коновальця, яка вийшла друком наприкінці 1938 р. (перша посмертна брошура, в якій описано усі ключові періоди його діяльності у 1917–1938 рр. Перевага цієї праці в наявності фотографій. Наступні декілька праць – це невеличкі за обсягом брошури, які радше є рефлексіями про роль Є. Коновальця в українських державотворчих процесах 1917–1921 рр. та національно-визвольних змаганнях 1920–1930-х рр. З огляду на предмет дослідження, особливе зацікавлення викликає брошура «Євген Коновалець в десятю річницю смерті. Матеріали до академії» (Б.м., 1948). Саме у ній знаходимо відомий крилатий вислів, автором якого чимало людей вважає Є. Коновальця: «У вогні перетоплюється залізо у сталь, у боротьбі перетворюється народ у націю».

Своїми роздумами про Є. Коновальця поділився й Я. Чиж (псевдо Ярослав Кутько) – його побратим в Січових стрільцях та політичний опонент після еміграції до США. У книзі «Пекельна машина в Роттердамі. Історія убивства полк. Євгена Коновальця на основі тогочасних матеріалів та сучасних свідчень» (Нью-Йорк, 1953) він відзначав, що радянські спецслужби сповна використали наміри ПУН поширити свою діяльність на окуповані більшовиками землі, а також те, що члени Проводу не мали досвіду спілкування з мешканцями СРСР.

Де-факто, першою дослідницькою роботою про Є. Коновальця стала невеличка книга П. Мірчука «Євген Коновалець (у 20-річчя смерті)» (Торонто, 1958), в якій лише в загальних рисах розкрито всі етапи діяльності досліджуваної постаті. Фундаментальною працею є збірник статей, спогадів, документів та фотоматеріалів «Євген Коновалець та його доба» (Мюнхен, 1974). Редакційна колегія включила до збірника матеріали 42-х авторів, які не втратили актуальності й сьогодні. У 2021 р., до 130-річчя від дня народження Є. Коновальця, з ініціативи історика, політика О. Сича збірник було перевидано. Укладачі (В. Мороз, В. Муравський та І. Хома), опираючись на сучасні дослідження, виправили деякі фактологічні неточності, додали коментарі до

подій та фактів, фотографії, документи, список основної літератури та статті авторства О. Кузьмович, Я. Стецька та П. Судоплатова.

Після відновлення української державності (1991 р.) перша праця про Є. Коновальця вийшла друком у 1993 р. – це збірка спогадів та статей вибраних з книг «Євген Коновалець та його доба» та «Шляхом на Роттердам» (Буенос-Айрес, 1983), що стало добрим початком знайомства широкого загалу з постаттю Є. Коновальця на початку незалежності. Першою науково-популярною роботою про досліджувану у дисертації постать стала брошура Я. Сватка «Євген Коновалець – творець ОУН» (Львів, 2006).

Заслугує на увагу наукова стаття І. Гаврилів про Є. Коновальця на чолі УВО та ОУН. Автор відобразив ключові етапи та напрями діяльності, а також ввів до наукового обігу маловідомий та невідомий раніше фактичний матеріал з неопублікованих джерел. Першим історіографічним узагальненням про Є. Коновальця стала стаття В. Футали «Військово-політична діяльність Євгена Коновальця: історіографічний аспект». Український історик з Вінніпегу (Канада) О. Мартинович дослідив приїзд Є. Коновальця у червні 1929 р. до цієї країни та показав розвиток співпраці з ОУН до 1931 р. Робота написана на матеріалах архіву Осередку української культури та освіти у Вінніпезі.

Досягненням у науковій розробці біографії Є. Коновальця став збірник наукових статей, приурочений до 115-ї річниці від дня його народження (видав Центр дослідження визвольного руху та Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). На основі багатого джерельного матеріалу, значну частину з якого уперше введено до наукового обігу, написані публікації А. Сиви, К. Наumenка, М. Ковальчука, О. Кучерука, І. Дерев'яного та І. Гаврилів.

У 120-ту річницю від дня народження Є. Коновальця за сприяння вищезазначених наукових інституцій, вийшов черговий збірник наукових праць. Редакційна колегія акумулювала публікації, які стали черговим кроком у поглиблення вивчення біографії Є. Коновальця. Зокрема, йдеться про дослідження О. Іщука, Н. Ніколаєвої, В. Манзуренка, О. Ісаюк, І. Хоми, О. Пагірі, Т. Федоріва, С. Кота, О. Гриненка та інших. На увагу заслуговують вступні статті Я. Дашкевича та В. В'ятровича. У 2010 р. світ побачила ґрунтовна монографія про Є. Коновальця в 1917–1921 рр. авторства М. Ковальчука, в якій акцентовано увагу на військовій діяльності в 1918–1919 рр., військових ініціативах у першій половині 1920 р. та пошуку шляхів продовження боротьби до осені 1921 р.

До 75-ї річниці від часу вбивства Є. Коновальця побачила світ цінна науково-популярна праця І. Дерев'яного «Сила волі. Євген Коновалець» (Львів, 2013), де акцентується увага на участі Є. Коновальця в створенні УВО, ОУН та його міжнародній діяльності. Водночас, у статтях О. Бежук, І. Коляди та Р. Куцика в загальних рисах відображено сімейне життя військово-політичного діяча. Ключовий виклик, який постає перед дослідниками в цій проблематиці, – джерельна база.

Відкриттям для дослідників стали публікації О. Скрипника «Євген Коновалець у протистоянні з ГПУ–НКВД» та «За ліквідацію Коновальця – трикімнатна квартира і 1000 рублів на меблі», які написані на основі документів

Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України. Останнім надбання української історіографії у досліджуваній ніші стала колективна праця О. Кучерука, Ю. Черченка та М. Ковальчука «Євген Коновалець. Історія нерозкритого вбивства» (Київ, 2024). Книга поєднує дослідницький текст і збірку документів, які розкривають специфіку проникнення агентів радянських органів безпеки в ПУН та розслідування поліції Нідерландів обставин вбивства Є. Коновальця.

У 2023 р. опубліковано книгу Д. Яневського «Євген Коновалець. Андрій Мельник. Портрети на тлі епохи. Перша спроба наукової біографії» (Харків, 2023). Назва праці багатообіцяюча, але після її опрацювання можна зробити висновок, що це науково-популярна книга.

Насамкінець доцільно відзначити останню працю, авторами якої є О. Кучерука, Ю. Черченка та М. Ковальчука «Євген Коновалець. Історія нерозкритого вбивства» (Київ, 2024). У книзі поєднано дослідницький текст і збірку документів, які розкривають проникнення агентів радянських органів безпеки в ПУН та розслідування поліцією Нідерландів вбивство Є. Коновальця. Щодо дослідницького тексту, то це невеликий нарис.

Друга група історіографії стосується переважно праць, пов'язаних зі Січовими стрільцями, Армією УНР, Українською національною революцією, УВО, ОУН та іншими темами, які співзвучні з об'єктом дисертаційного дослідження. Аналіз цієї групи доцільно розпочати з двох невеликих нарисів про Січових стрільців, автори яких – В. Кучабський та Р. Дашкевич, стояли біля витоків цієї військової формації в Києві наприкінці 1917 р. (праці опубліковані у 1920 р. та 1921 р. відповідно). Є. Коновалець у цих роботах постає виключно, як командир та учасник війн за державність у 1918–1919 рр.

У 1920–1930-х рр. з-під пера колишніх стрільців вийшло десятки статей про формуцію Січових стрільців, які публікувались у календарі «Червона Калина», літописі «Червона Калина», Літературно-науковому віснику та інших виданнях. Передусім, заслуговує на увагу низка статей та книг І. Андруха, І. Вислоцького, О. Думіна (псевдо А. Крезуб), Д. Герчанівського, Г. Гладкого, І. Іванця, М. Матчака, М. Кураха, Р. Сушка та ін. Кожен з них знайшов у своїх публікаціях місце й для Є. Коновальця.

У міжвоєнний період ХХ ст. основним надбанням про історію Січових стрільців став альманах «“Золоті ворота” Історія Січових Стрільців 1917–1919» (Львів, 1937). Ключова постать альманаху – Є. Коновалець. Усі, хто брав участь у написанні та редагуванні матеріалів, були доволі об'єктивними під час оцінювання його ролі в історії Січових стрільців. Згодом альманах з певними доповненнями перевидавався декілька разів.

Важливими у процесі підготовки дисертаційної роботи стали праці, з відтінком мемуарів сподвижників революційних процесів 1917–1921 рр. Більшість авторів цих робіт на певних етапах революції співпрацювали з командиром Січових стрільців. Помітна певна упередженість окремих авторів, рівень якої визначався політичними чинниками. Загалом йдеться про праці В. Винниченка, О. Греківа, Д. Дорошенка, М. Капустянського, І. Мазепи,

О. Удовиченка, Ю. Тютюника, П. Христюка, М. Шаповала та ін., дослідження яких публікувались напередодні та після завершення Другої світової війни. У дисертації використано також роботи радянських істориків міжвоєнного періоду ХХ ст., серед яких виокремимо В. Антонова-Овсієнка та М. Какуріна.

Після Другої світової війни з'являються перші дослідження про історію УВО та ОУН. Дослідниками були члени цих організацій – В. Мартинець, З. Книш, П. Мірчук, О. Навроцький та ін., у працях яких знаходимо чимало фактичного матеріалу про Є. Коновальця. У цьому контексті, зокрема, заслуговують на увагу праці В. Мартинця «Українське підпілля. Від УВО до ОУН. Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму» (Вінніпег, 1949) та П. Мірчука «Нарис історії Організації українських націоналістів 1920–1939» (Т. 1: Мюнхен, 1968). Водночас у повоєнний час історію про Січових стрільців збагатили робота Р. Дашкевича «Артилерія Січових стрільців у боротьбі за Золоті Київські ворота» (Нью-Йорк, 1965) в якій йдеться також про Є. Коновальця, як командира Січових стрільців.

Особлива увага прикута й до книги «Корпус січових стрільців» (Чикаго, 1969), яка є перевиданням альманаху «Золоті ворота». Ініціатором перевидання був один із засновників формації – Д. Герчанівський. До видання увійшло декілька нових статей, багато ілюстрацій та фотографій, бібліографічний додаток (67 позицій), список 735 прізвищ стрільців, окремими розділами виділено спогади Є. Коновальця «Причинки до історії української революції» та низку документів. Після відновлення незалежності України пам'ятна книга про Січових стрільців двічі перевидувалась, зокрема у 1992 р. праця вийшла під назвою «Історія Січових Стрільців: Воєнно-історичний нарис» (Київ, 1992). У цьому виданні додано спогади Є. Коновальця про арешти та розстріл П. Болбочана. Втретє історія Січових стрільців була перевидана у 2004 році.

Військово-політична діяльність Є. Коновальця фрагментарно розкрита у багатотомній праці М. Стахіва «Україна в добі Директорії УНР» (Скентон, 1962–1966). Зокрема відомий соціаліст-радикал розглядає Є. Коновальця та очолювану ним Стрілецьку раду окремою політичною силою в подіях 1918–1919 рр. Цінним з фактологічної точки зору став збірник статей, спогадів, документів та фотоматеріалів про А. Мельника «Непогасний огонь віри. Збірник на пошану полковника Андрія Мельника Голови проводу українських націоналістів» (Париж, 1974). У збірнику подано дані про знайомство, співпрацю та останню зустріч військово-політичних діячів.

Після 1991 р. проблематика Української революції, Армії УНР та її частин, УВО, ОУН та інші теми інтегрувалися в академічну історичну науку. Українська історіографія постійно поповнюється оригінальними науковими розробками, які написані на основі раніше невідомих джерельних матеріалів, серед яких – архіви української діаспори. У цьому контексті першою комплексною роботою про українське організоване студентство в Західній Україні стала монографія Р. Ковалюка «Український студентський рух на західних землях ХІХ–ХХ ст.» (Львів, 2001), в якій автор тільки декілька разів згадує про участь Є. Коновальця в українському студентському житті Галичини.

Особливості освітніх процесів у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. досліджували І. Курляк, В. Качмар та ін. Вагомим досягненням української історіографії є монографія О. Рубльова «Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939)» (Київ, 2004), де знаходимо уперше введений до наукового обігу унікальний лист Є. Коновальця, який він надіслав з полону на ім'я Центральної Ради 13 травня 1917 р.

Першим науковим дослідженням про Січових стрільців стала монографія В. Довбні «Січові Стрільці київського формування у визвольних змаганнях 1917–1920 років» (Київ, 2002). Однак, поза увагою дослідника залишилися військово-політичні аспекти діяльності Є. Коновальця як і загалом Січових стрільців. До фахових наукових розробок з військової історії, результати яких використано у дисертаційній роботі, належать стаття А. Руккаса та М. Ковальчука, книга Є. Пінака та М. Чмира, праці Д. Адаменка, М. Галущака, В. Голубка, О. Дем'янюка, О. Дедика, М. Литвина, В. Лободаєва, О. Лосєва, Я. Тинченка та інші.

Дослідницький інтерес викликали декілька наукових досліджень І. Соляра. У монографії «Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України» (Львів, 2010) Є. Коновалець та УВО віднесені до національно-державницького табору. У монографії «Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України» (Львів, 2011) наш інтерес був прикутий до роботи українських дипломатів у засіданнях Ліги Націй у Женеві. Провід ОУН декілька раз звертався до цієї організації для актуалізації українських проблем в умовах бездержавності. Цінними є також статті І. Соляра про Всеукраїнську національну раду, членом якої був Є. Коновалець. Окремі аспекти міжнародної діяльності Проводу відображено в статтях В. Ковальчука, М. Посівнича, В. Футали, Я. Примаченко та Т. Стародуба. Досвід збереження пам'яті про Є. Коновальця був предметом досліджень В. Ільницького, М. Пантюка та В. Старки. Деякий фактичний матеріал запозичено з монографій О. Рудої та А. Сиви.

Якісне надбання сучасної історіографії – книга О. Павлишина «Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис» (Львів, 2013). Автор достатньо багато уваги приділив відносинам Є. Петрушевича з Є. Коновальцем у 1921–1923 рр. Актуальним й сьогодні залишаються наукові статті М. Швагуляка, які опубліковано у збірнику «Історичні студії: Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. пол. XIX – пер. пол. XX ст.)» (Львів, 2013).

Матеріали щодо теоретичних засад українського інтегрального націоналізму, взаємин між Д. Донцовим і Є. Коновальцем, а також деякі відомості про Є. Коновальця та УВО запозичені з праць О. Зайцева – «Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки)» (Київ, 2013) та «Націоналіст у добі фашизму. Львівський період Дмитра Донцова 1922–1939 роки» (Київ, 2019). Цінним для дисертаційної роботи біографічним науковим доробком стала книга О. Кучерука «Рико Ярій» (Київ, 2005), який тісно

співпрацював з Є. Коновальцем в еміграції. Показати контакти Є. Коновальця з С. Бандерою допомогли дослідження М. Посівнича.

Вагомим надбанням сучасної історичної науки є монографія Л. Гентош «Митрополит Шептицький 1923–1939. Випробування ідеалів» (Львів, 2015). У книзі багато інформації присвячено УВО, ОУН, Проводу та Є. Коновальцю зокрема. Дослідниця достатньо об'єктивна у висновках про ставлення Є. Коновальця до А. Шептицького, а також про відношення Митрополита до українських націоналістів.

Окремої уваги потребує вступна стаття укладачів щоденника М. Кордуби за 1918–1925 рр. О. Гнатюк та М. Чеха. У ґрунтовному дослідженні багато уваги приділено Є. Коновальцю (осінь 1921 р. – осінь 1922 р.), зокрема йдеться про нього як керівника УВО та члена УНТП. Насамкінець відзначимо й двотомну історико-біографічну монографію О. Сича «Монах ОУН» (Івано-Франківськ: Ч. 1, 2023; Ч. 2, 2024) про співзасновника ОУН, лідера крайового проводу, ідеолога організованого націоналізму С. Ленкавського. Наш дослідницький інтерес був прикутий до першого тому, де в більшості розділів періодично згадується Є. Коновалець.

У підрозділі 1.2 «*Джерельна база*» показано, що дослідження опирається на архівні документи та матеріали, збірники документів, періодичні видання, мемуари, спогади учасників і очевидців тих подій. Використані у дисертації джерела доцільно поділити на такі групи: 1) документи органів правопорядку, каральних окупаційних органів, навчальних закладів, державних установ, військових інституцій і частин, фінансових та медичних закладів тощо; 2) документи громадських і політичних організацій, членом яких був або з якими співпрацював Є. Коновалець; 3) епістолярні джерела; 4) періодичні видання; 5) мемуари, спогади, щоденники; 6) світлина.

Джерельну основу дисертації становлять неопубліковані матеріали, що зберігаються в архівах Осередку української культури та освіти (Вінніпег, Канада), Дослідницького центру історії імміграції в Університеті Міннесоти, Військово-історичного музею-архіву Української вільної академії наук у Вінніпезі, ЦДАВОВУ України, ЦДАГОУ, ЦДІА України у Львові, ДАЛО, Національній бібліотеці у Варшаві, Центральному військовому архіві Польщі та приватному архіві Андрія Салюка.

До першої групи віднесено документи органів правопорядку Відня та Женеви, журналістське посвідчення, яке видала Литва, перепустки в Лігу Націй, банківські квитанції, залізничні квитки, виписки з медичних закладів та інше. Також цю групу представляють копії та оригінали наказів, оперативні звіти, дислокаційні відомості, телеграми, листи, схеми становища на фронтах, які безпосередньо та опосередковано регламентували та визначали військову та збройну діяльність Є. Коновальця та Січових стрільців загалом. Окремо місце займають документи, які відображають його волонтерську діяльність восени 1917 р., це особова справа, офіційні звіти про поїздку в прифронткову зону поблизу Збаража, переписки та інші матеріали. Використано низку документів у

справі розслідування замаху 25 вересня 1921 р. у Львові на львівського воєводу в присутності Ю. Пілсудського та про розшук Є. Коновальця в листопаді 1922 р. Здобуття середньої освіти в значній мірі розкрито завдяки опублікованим звітам Цісарсько-королівської учительської семінарії та Львівської цісарсько-королівської гімназії з українською мовою викладання. Навчання в Львівському університеті дослідили завдяки офіційним особистим документам з деканату, де студент фіксував перелік курсів, які планував прослухати в семестрі, дисциплінарній справі про участь у заворушенні між українськими та польськими студентами 1 липня 1910 р. Вдалося віднайти абсолювент, який засвідчує, що Є. Коновалець пройшов увесь академічний курс в університеті.

У роботі використано документи Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України, які опублікував О. Скрипник. Ці матеріали розміщено на сайті Служби зовнішньої розвідки України та інтернет видання «Українська правда». Матеріали охоплюють 1920–1930-ті роки. Це дані агентів зовнішньої розвідки радянських каральних органів. Дуже цінними є інформація про ключового фігуранта, на початковому етапі підготовки вбивства Є. Коновальця, В. Хом'яка.

Важливу джерельну бачу становлять опубліковані звіти Цісарсько-королівської учительської семінарії та Львівської цісарсько-королівської гімназії з українською мовою викладання. Завдяки звітам учительської семінарії мали змогу встановити вчителів та навчальні предмети, які вивчали учні. Інформативнішими є гімназійні звіти, які видавалися щороку.

Другу групу джерел становлять документи про товариства «Просвіта» та «Сокіл-Батько», УССоюз, Академічну громаду, Галицько-Буковинський комітет допомоги жертвам війни, Український клуб, Український союз старшин, Всеукраїнську національну раду, Український горожанський комітет, «Молоду Галичину», «Оборону України», Українську стрілецьку громаду, українських політиків, УВО та ОУН. Значна частина джерел з цієї групи зберігається в архівних установах: Осередку української культури та освіти (фонд Є. Коновальця, фонд М. Селешка), Архіві дослідницького центру історії імміграції в Університеті Міннесоти, ЦДАВО України (1105), ЦДІАЛ України (312, 348, 400) та ДАЛО (296).

До цієї групи джерел належить багато опублікованих матеріалів. Фундаментальним зібранням документів є багатотомне видання «Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів». Це матеріали, які зберігаються в Архіві ОУН у Києві. Під час роботи над дисертацією ми використали інформацію з першому тому, де опубліковано джерела 1927–1929 рр. про період створення ОУН. Залучено також матеріали з першої частини другого тому. У цьому виданні представлено інформацію про роботу керівництва ОУН 1931–1934 рр. Меншою мірою задіяно документи з третього тому. Головні укладачі цих та інших томів є Ю. Черченко та О. Кучерук.

Під час дослідження присутності Є. Коновальця у політичному житті Галичини з липня 1921 р. та до жовтня 1922 р. використано документи та матеріали із збірника «Західно-Українська народна республіка 1918–1923» том

третій, книга друга. Інтерес також був прикутий до збірника документів і матеріалів про Конгрес українських націоналістів 1929 р. Упорядник В. Муравський достатньо цілісно через джерела представив перебіг Конгресу. У збірнику джерел «Українська політична еміграція 1919–1945» Є. Коновалець проходить по документах і матеріалах політичного середовища УНР. Останнім вагомим збірником документів є колективна праця О. Кучерука, М. Ковальчука та Ю. Черченка. Тут вперше опубліковано, ще й українською мовою, матеріали слідства поліції Роттердама про вбивство Є. Коновальця. Крім того, упорядники подали документи комісії ОУН з розслідування справи загибелі Є. Коновальця. Уперше надруковано листи з Архіву ОУН у Києві між Є. Коновальцем та агентами радянських спецслужб П. Судоплатовим, К. Полуведьком та В. Лебедем.

Третя група джерел представлена епістолярною спадщиною. Основний обсяг епістолярної спадщини зберігається в Осередку української культури та освіти, Архіві дослідницького центру історії імміграції в Університеті Міннесоти, опубліковано в декількох томах збірника «Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів» та чотирьох томах записок Є. Онацького, Військово-історичному музеї-архіві Української вільної академії наук у Вінніпезі. Ретельно опрацьовано збірку спогадів, листувань та документів про А. Мельника. Листи, які опубліковано в цьому збірнику також зберігаються в Архіві ОУН у Києві. Ще одним цінним збірником документів є видання 78 листів переписки між Є. Коновальцем та В. Мартинцем, яка тривала впродовж січня-жовтня 1930 р., «Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...». Декілька копій листів Є. Коновальця початку 1920-х років нам надав фахівець з пам'яткознавства та волонтер Андрій Салюк. У 1990-х роках йому ці копії листів передала Ольга Кузьмович, племінниця дружини Є. Коновальця.

Четверту групу становлять матеріали періодичних видань. Під час дослідження студентських років громадської діяльності Є. Коновальця залучено фактичний матеріал з таких видань: щоденної газети «Діло», тижневика «Свобода», двотижневика «Шляхи», журналів «Письмо з Просвіти» та «Наша школа». Для дослідження діяльності в 1917–1920 рр. використано такі періодичні видання: Військово-науковий вісник Генерального штабу, Вісник Генерального секретаріату УНР та газети «Діло», «Державний вісник» «Народна воля», «Наша думка», «Нова рада», «Український прапор», «Український скиталець», «Українське слово», «Українська ставка», «Січковий Стрілець», «Ставка», «Стрілецька думка», «Вперед». У пошуку інформації про Є. Коновальця, УВО та ОУН міжвоєнного періоду нам вдалось отримати невідомі та маловідомі факти з газет «Вперед», «Громадська думка», «Діло», «Український вісник», «Сурма», «Свобода», «Самостійна Україна» та журналів «Воля», «Розбудова нації».

П'ята група джерел мемуари, спомини, щоденники. Залишив декілька спогадів про свою діяльність Є. Коновалець. Фактично перші спогади він написав у середині 1921 р. та опублікував у журналі «Воля». Це спогади про два арешти та розстріл П. Болбочана в червні 1919 р. У 1928 р. опубліковано спогади «Причинки до історії української революції», які стосуються подій 1917–1921 рр.

Досліджуючи гімназійний та студентський періоди Є. Коновальця, то спогади про цей період опубліковано в збірнику «Євген Коновалець та його доба». Більшість матеріалів це спогади про нього. Серед авторів спогадів виділимо О. Гриця, С. Шаха, О. Зінкевича, М. Єремєєва, А. Мельника, Д. Герчанівського, М. Кураха, О. Навроцького, І. Кедрина-Рудницького, О. Бойдуника, С. Ленкавського, В. Яніва, Є. Врецьону, З. Пеленського, Л. Ребета, О. Бойківа, Д. Андрієвського, Є. Онацького, Є. Бачину-Бачинського, Я. Маковецького, П. Задорецького, Є. Ляховича та Я. Стецька.

Важливим джерелом є спогади О. Назарука «Рік на Великій Україні», які загалом охоплюють час з 5 листопада 1918 р. до 16 листопада 1919 р. Крім того, залучено дані з рукописного щоденника О. Назарука, який зберігається в його іменному фонді в ЦДІА України в м. Львові. Знайшов місце для спогадів про Є. Коновальця в щоденнику про 1918 р. – початок 1919 р. Д. Донцов. Дуже цінними, в контексті дослідження про розформування Січових стрільців наприкінці квітня 1918 р. та антигетьманського повстання, стали спогади П. Скоропадського. У контексті повстання проти гетьмана увагу було прикуто до спогадів одного із фундаторів ЗУНР Л. Цегельського. Надзвичайно інформативними є спогади І. Кедрина-Рудницького «Життя, події, люди. Спомини і коментарі». З іменного покажчика відомо, що найбільше в спогадах згадується Є. Коновалець. Важливими для дослідження є спогади О. Кузьмович, яка, як вже згадували, була племінницею дружини Є. Коновальця О. Федак. Актуальним є щоденник секретаря Є. Коновальця М. Селешка, який охоплює час з жовтня 1930 р. до листопада 1931 р. Насамкінець згадаємо про спогади М. Кордуби, який добре показав діяльність Є. Коновальця з кінця 1921 р. і до осені 1922 р. як члена УНТП, що без сумніву є науковою новизною.

Остання група джерел це світлини. У деяких фрагментах роботи завдяки фотографіям мали можливість розкрити окремі фрагменти діяльності Є. Коновальця.

У розділі 2 **«Теоретико-методологічні засади дослідження»** охарактеризовано методологічний інструментарій дисертації.

Наукова розробка національно-державницької діяльності Є. Коновальця поєднує емпіричний та теоретичний напрями дослідження. Перший напрям пов'язаний з накопиченням великої кількості фактів через опрацювання різних видів джерел. Цей фактичний матеріал систематизовано відповідно до предмету, мети та завдань. Теоретичний рівень полягав у ретельному вивченні фактичного матеріалу, аналізі, синтезі та побудові послідовних і логічних процесів, узагальненні та виробленні наукової теорії.

Наукова проблема, яка стала предметом дослідження, відноситься до такої історичної дисципліни, як біографістика. У сучасній історичній біографістиці дослідження відомих постатей має сприяти консолідації українського суспільства. Постать Є. Коновальця цілком прийнятна для виконання такої ролі, адже його діяльність, як видається, не дала підстав ворожим пропагандам перетворити його в об'єкт протистояння між українцями та поляками.

Теоретичною основою, яка актуалізувала проблему дослідження, виокремила предмет, є провідний напрям філософії історії людини середини ХХ ст. – екзистенціалізм. Один із засновників цієї світоглядної конструкції К. Ясперс вважав: «Бути людиною, значить бути вільним, стати справжньою людиною – це зміст історії». Вище зазначена інтелектуальна конструкція відповідає життєвому шляху Є. Коновальця, який прагнув комунікації з небайдужими до істини та свобода людьми. У результаті, став не просто вільним, а надав серйозного змісту історії України в першій половині ХХ ст. Важливою методологічною складовою дисертаційної роботи стала антропологічна історія, яку в 1950–1960-х роках розвинули представники школи «Анналів». Як наслідок, ми бачимо українського національно-державного діяча з ґрунтовною освітою, яка давала змогу правильно фокусувати увагу, визначати першочергові пріоритети, бути системним, далекоглядним і непрогнозованим для ворогів.

Дослідження національно-державницької діяльності Є. Коновальця здійснювалося за проблемно-хронологічним принципом. Структура роботи опирається на принцип системності. Завдяки комплексному методу, отримали змогу підійти до окремих фактів, подій, явищ та персоналій усесторонньо. Під час багаторічного дослідження Є. Коновальця змушені були використовувати різноманітні методи аналізу даних, серед яких – критичний аналіз джерел та деяких наукових робіт. У дисертації також використовується метод узагальнення, тобто зведення інформації з різних джерел до загального явища, наслідку, підсумку та висновків. Водночас доводилося застосовувати герменевтичний метод для дослідження та пояснення текстів. Засадничими принципами дисертації стали принципи історизму, системності, об'єктивності.

У процесі дослідження виокремлюється низка офіційних назв, термінів та понять, які потребували окремої уваги. Зокрема, у дисертації роз'яснено назви двох військових формацій Українські січові стрільці (усуси) та Січові стрільці (СС). Окремої уваги потребувала назва та хронологічні межі періоду відродженої та втраченої української державності. В історіографії утверджена назва Українська революція, в рамках якої було три революції: національна революція, селянська та більшовицька. Головним завданням для Української національної революції була побудова держави, якої ще не існувало. Національна революція охопила всі українські землі. Стосовно хронологічних рамок, то встановлено, що доцільно використовувати 1917–1923 рр. Терміном «Наддніпрянина» називаємо українські території, які перебували в складі Російської імперії, а в 1917 р. на них поширювалась українська національно-територіальна автономія, федерація, а з січня 1918 р. незалежність. Після поразки Української національної революції, під цим терміном розуміються землі УНР, які опинились під більшовицькою окупацією. Для позначення історичної області, де народився та довгий час проживав Є. Коновалець використовуємо термін «Галичина». Українські армії доби УНР називаємо Армія УНР та Дієва Армія УНР. Зокрема, Дієва армія УНР, це військові частини, які перебували на фронті. У розділі прослідковано розвиток назви армії ЗУНР, від ГА до УГА. Також звернено увагу на поняття «націоналізм», який став основою діяльності ОУН. Встановлено, що

ідеологічні засади націоналізму ОУН відносяться до такого виду націоналізму, як «інтегральний націоналізм». Український інтегральний націоналізм, який розвивала ОУН під керівництвом Є. Коновальця, це революційна форма інтегрального націоналізму нації, яка боролась за відродження своєї держави. Щоб не плутати між двома течіями українського інтегрального націоналізму доречно називати інтегральний націоналізм Д. Донцова «чинним націоналізмом», а ОУН «організованим націоналізмом».

У розділі 3 **«Передумови, основні напрями та досягнення в громадсько-політичній діяльності напередодні Першої світової війни»** проаналізовано родинне середовище Є. Коновальця, охарактеризовано його початкову, середню та вищу освіту, а також досліджено громадсько-політичну діяльність.

У підрозділі 3.1. *«Родина, початкова та середня освіта»* відзначено, що родина та сім'я Є. Коновальця, який народився 14 червня 1891 р. у с. Зашків неподалік Львова, дотримувалася українофільських орієнтацій. Ці цінності лягли в основу його виховання та навчання, адже, після завершення неповної початкової української школи у Зашкові, директором якої був його батько, Є. Коновалець продовжив навчання в україномовній повній початковій школі при учительській семінарії та українській академічній гімназії. Особливе значення для його подальшого розвитку мало гімназійне середовище. Передусім йдеться про сформовані за багато десятиліть традиції, які забезпечували якісну освіту, високий рівень національної свідомості, ініціативності, відповідальності, лідерські здібності тощо. Серед викладачів, які забезпечували формування та розвиток цих традицій, були: В. Білецький, І. Боберський, І. Верхратський, Я. Гординський, Й. Застирець, І. Кокорудз, Й. Чайківський, О. Целевич та інші. Гімназія, до того ж, стала місцем знайомства з ровесниками, окремі з яких у подальшому спільно з Є. Коновальцем брали участь у національно-державницькій діяльності. До таких учнів, зокрема, відносяться В. Кучабський, Р. Сушко, Я. Чиж, С. Чучман, В. Целевич та інші.

У підрозділі 3.2. *«Навчання в університеті та початки громадсько-політичної діяльності»* досліджено навчання на факультеті права і політичних знань Львівського університету та особливості громадсько-політичної діяльності у товариствах «Сокіл», «Просвіта», УССоюзі та УНДП.

Вперше представлено усі навчальні курси, які Є. Коновалець вивчав у 1909–1914 рр. у Львівському університеті, на підставі чого отримав документ про завершення закладу вищої освіти. На час вступу до університету Є. Коновалець активно займався громадською роботою у рідному селі Зашків. Зокрема, у 1909–1911 рр. сприяв розвитку діючої читальні «Просвіта» (спочатку, як звичайний член, а згодом займав посаду секретаря). Він виконував обов'язки секретаря та виступав на заходах читальні з такими доповідями: «Про значення товариства «Сокіл»», «Профспілковий рух взагалі і про значення спілки кредитової», «Про значення спілкового склепу», «Т. Шевченко і його значення для селянства», «Історія України-Руси (найдавніші часи)», «Значення організації для нашого народу», «Кооперація», «Розвиток шкільництва приватного і його значення для нашого народу». Інший напрям громадської діяльності в Зашкові пов'язаний із

руханковим та тіловиховним товариством «Сокіл», одним із засновників якого в 1909 р. і деякий час секретарем був Є. Коновалець. На основі запису у «Журналі обліку книжкового фонду і грошового обороту у зв'язку з продажем книг» УССоюзу можемо зробити висновок про участь Є. Коновальця в українському організованому студентському житті Львова (1909–1911 рр.) – 5 квітня 1910 р. він купив та передав УССоюзу книги: «Велика селянська війна» (М. Залізник, 1908 р.), «Звідки взялась і що значить назва “Русь” і “Україна”» (Л. Цегельський, 1907 р.), «Цар голод» (О. Бах, 1883 р.), «Король та народ» (М. Залізник, 1908 р.), «Начерк історії української літератури» (Б. Лепкий, 1909 р.). Є. Коновалець був присутній на віче українських студентів 1 липня 1910 р. у головному корпусі Львівського університету, яке було присвячене боротьбі за український університет у Львові. Після початку віча польські студенти заблокували вихід із університету, що привело до сутичок. Один український студент помер (А. Коцко), багато отримали поранення. Поліція заарештувала понад 300 українських студентів, серед яких був також Є. Коновалець (надалі у цій кримінальній справі він проходив як свідок). В університеті він проходив по дисциплінарній справі, після розгляду якої отримав право продовжувати навчання. Під час навчання в університеті Є. Коновалець, як і багато інших українських студентів, демонстрував свою національну свідомість та ідентичність через заповнення університетської документації польською та українською мовами, а також вибором навчальних курсів, які викладали українці. Зокрема, він прослухав весь курс з історії Східної Європи М. Грушевського.

Після проведеної громадської роботи в Зашкові, Є. Коновалець упродовж 1912 р. сконцентрував свою діяльність у Львові в УССоюзі та філії товариства «Просвіти» імені М. Шашкевича, а також зайнявся політичною роботою в УНДП. Зокрема, 15 грудня 1912 р. Є. Коновальця обрали членом головної ради УССоюзу, де він отримав посаду касира, а згодом став членом контрольної комісії. До обрання в головну раду УССоюзу Є. Коновалець свою діяльність зосереджував у IV секції союзу, яка об'єднувала студентів прихильників УНДП. У квітні 1913 р. Є. Коновальця обрали керівником цієї секції. В УССоюзі розвивав справу відкриття українського університету у Львові (де-факто, виступав головним експертом у цьому питанні серед студентства).

Наприкінці 1912 р. – на початку 1913 р. Є. Коновалець розпочинає роботу у складі управління філії «Просвіти» імені М. Шашкевича (отримав посаду секретаря). Напередодні – у березні 1912 р., він брав участь у загальних повітових зборах «Просвіти» імені М. Шашкевича, де запропонував власний план подальшого розвитку філії. Він зокрема, передбачав: 1) наведення ладу з членськими внесками; 2) підготовку статистичної звітності; 3) організацію планових курсів в різних місцевостях з урахуванням місцевих потреб. Власне Є. Коновалець займався розвитком читальень «Просвіти» у Львівському повіті. Діяльність в УССоюзі та «Просвіті» сприяла його знайомству з П. Бубелою, Р. Дашкевичем, Д. Донцовим, Ю. Охримовичем, І. Чмолою, братами Дідушками та ін.

В УНДП на з'їзді 25–26 грудня 1912 р. Є. Коновальця, як представника від студентства, обрали до «тіснішого» Народного комітету партії. Членами Народного комітету, найвищого органу управління партії, були К. Левицький, Є. Олесницький, Л. Цегельський, С. Голубович та інші. Участь у роботі з'їзду взяли 468 членів. У партії Є. Коновалець займався роз'яснювальною роботою серед українського населення у сфері реформ виборчого законодавства та був помічником депутата парламенту Цислейтанії Австро-Угорщини Й. Фолиса. Загалом, одночасна діяльність у філії «Просвіти», УССоюзі та УНДП дозволила Є. Коновальцю стати фактичним лідером українського молодіжного організованого руху Галичини перед Першою світовою війною.

У розділі 4 **«Досвід Першої світової війни та участь в Українській національній революції (1914–1921 рр.)»** ретроспективно розкрито участь у Першій світовій війні, перебування в російському полоні, втечу до Києва влітку 1917 р. та інтеграцію в українські державотворчі процеси, а також досліджено командування військовою формацією Січових стрільців у складі українських армій у 1918–1919 рр., участь у двох війнах з більшовицькою Росією, війні з білогвардійцями, антигетьманському повстанні, забезпеченні правопорядку в Києві, перебування в таборі для інтернованих у Луцьку та спробу створити багатотисячне військове з'єднання з інтернованих і військовополонених весною-влітку 1920 р.

У підрозділі 4.1. *«Служба в армії Австро-Угорщини, російський полон, волонтерство та створення військової формації Січових стрільців у Києві»* зауважено, що на початку Першої світової війни Є. Коновальця було мобілізовано до 19 полку крайової оборони армії Австро-Угорщини. Після вишколу він отримав звання «кадет-офіцера», повернувся у полк, який у квітні 1915 р. направили в Карпати. У боях на горі Маківка Є. Коновалець потрапив у російський полон (до кінця 1916 р. перебував у таборі для військовополонених у Чорному Ярі над Волгою). Встановлено, що він став лідером серед українців, які перебували в таборі для військовополонених. Згодом його перевели до Царицина, де Є. Коновалець активно займався підготовкою доповідей і рефератів на актуальні суспільно-політичні теми та долучився до організації театрального гуртка. Неподалік, у таборі в Дубовці, перебували військовополонені усуси з якими Є. Коновалець налагодив комунікацію. Власне кінець 1916 р. – це час його знайомства з усусами І. Андрухом, А. Мельником, М. Матчаком, Д. Герчанівським і відновлення контактів із колегами з громадського життя у Львові – І. Чмолою, В. Кучабським, Р. Сушком та ін.

Після відродження української державності в Києві у березні 1917 р., Є. Коновалець, майже через чотири місяці, долучився до процесів державотворення під керівництвом Української Центральної Ради. Спочатку розгорнув активну діяльність у гуманітарній організації Галицько-Буковинському комітеті допомоги жертвам війни, де зайнявся волонтерством і налагодженням комунікації з іншими військовополоненими українцями австро-угорського підданства. Саме другий напрямок роботи вивів його та колег на ініціативу створення добровольчої військової формації з українців підданих

Австро-Угорщині. Важливим джерелом для забезпечення підтримки військовополонених стали фінансові надходження від української еміграції з США. Деякий час політичне та військове керівництво Української Центральної Ради з недовір'ям поставилось до цієї ініціативи, однак у середині листопада 1917 р. дали дозвіл на її створення. Формация отримала назву «Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців» (наприкінці грудня 1917 р. очолив Є. Коновалець). Спочатку вони сподівались, що їм прийдеться воювати за приєднання українських земель в Австро-Угорщині до УНР. Обрання Є. Коновальця командиром Січових стрільців було ініціативою особового складу куреня та демонструвало високий рівень авторитету, який очевидно був сформований ще напередодні Першої світової війни в молодіжному середовищі. Ставши командиром куреня Є. Коновалець сприяв перейменуванню його в І курінь Січових стрільців, що піднесло формацию до загальноукраїнського рівня та дозволило залучати до особового складу українців з Наддніпрянщини. Колективним органом управління в курені стала Стрілецька рада, а інформаційним органом – газета «Січовий стрілець». Крім того, було забезпечено розвиток куреня, як боєздатної, політично стійкої та національно свідомої військової сили.

Підрозділ 4.2. *«На чолі військової формации Січових стрільців і політична діяльність у добу УНР та Української Держави»* починається з аналізу першого досвіду Є. Коновальця та очолюваного ним куреня Січових стрільців в обороні УНР під час першої більшовицько-української війни. Зокрема, сили куреня брали участь у стримуванні більшовиків на Лівобережжі, придушенні повстання в Києві, евакуації органів державної влади з столиці тощо. Після звільнення Києва при допомозі союзних німецьких військ, Є. Коновалець забезпечив реорганізацію куреня в І полк Січових стрільців, який фактично став гвардією УНР. Одночасно він став лідером громадсько-політичної організації в Києві – Головної ради галицьких, буковинських та угорських українців та спільно видавали газету «Наша думка». У березні-квітні 1918 р. Є. Коновалець у Києві зустрічався з українськими політиками з Галичини (В. Панейком та В. Бандрівським) та керівництвом Коша УСС (Н. Гірняком, Т. Рожанківським і Г. Грицаєм), хоча до подальшої співпраці це не призвело.

29 квітня 1918 р., після державного перевороту і проголошення П. Скоропадського гетьманом, Центральна Рада припинила існування. Є. Коновалець ввечері того ж дня був на прийомі в гетьмана, після чого скликав Стрілецьку раду, яка прийняла рішення скласти зброю та розформувати полк Січових стрільців. Є. Коновалець залишився в Києві. 22 травня його обрали керівником Головної ради галицьких, буковинських та угорських українців. Одночасно він почав співпрацювати з Д. Донцовим та Д. Дорошенком, які переконували його про необхідність відновити полк Січових стрільців та допомогли в комунікації з гетьманом. У підсумку, у середині серпня 1918 р. П. Скоропадський ухвалив компромісне рішення – наказ про створення в Білій Церкві Окремого загону Січових Стрільців на чолі з Є. Коновальцем. Проти формування загону виступило проросійське оточення гетьмана. 6 вересня в штабі

загону в Києві вони провели арешти. Серед затриманих був Є. Коновалець та близько 30 стрільців. Зрештою, невдовзі усіх звільнили.

У цей же час Є. Коновалець таємно співпрацював з лідерами блоку опозиційних сил – Українським національним союзом. З вересня 1918 р. голова блоку В. Винниченко, акцентуючи увагу на невирішених гетьманським урядом соціальних та національних питаннях, почав переконувати Є. Коновальця долучитися до антигетьманського повстання. Балансуючи між владою та опозицією, 14 листопада, після проголошення П. Скоропадським федеративної грамоти з небільшовицькими військово-політичними силами Росії, Є. Коновалець за попередньої згоди Стрілецької ради, погодився підтримати антигетьманське повстання.

Повстання, розпочате з 15 на 16 листопада 1918 р. з Білої Церкви силами Окремого загону Січових Стрільців, завершилося 14 грудня того ж року вступом у Київ окремих частин Осадного корпусу під командуванням Є. Коновальця і начальника штабу А. Мельника. За час повстання Окремий загін Січових Стрільців було реорганізовано в І-шу дивізію Січових Стрільців, а 3 грудня разом з Чорноморською і Дніпровською дивізіями склала Осадний корпус. Напередодні повстання, – у ніч проти 6-7 листопада Стрілецька рада не підтримала звернення делегата від Української національної ради зі Львова О. Назарука про переїзд до Галичини для допомоги у збройному протистоянні з поляками. Однак, ще на початку листопада 1918 р., силами командування Січових стрільців та Головної ради галицьких, буковинських та угорських українців, якою керував Д. Левицького, в Києві започаткували набір добровольців для допомоги в боротьбі за українську державність проти поляків у Львові. Під час антигетьманського повстання, завдяки Д. Левицькому та Є. Коновальцю, у Фастові було розпочато діалог про об'єднання УНР та ЗУНР.

У підрозділі 4.3. *«Військово-адміністративна діяльність у Києві та участь у війнах з більшовицькими та білогвардійськими силами Росії»* досліджено військово-адміністративну роботу Є. Коновальця у Києві (друга половина грудня 1918 р. – початок лютого 1919 р.). Діяльність полягала у становленні військового стану, комендантської години, забороні антидержавної агітації, запровадженні перейменування вулиць з російської на українську мову, ліквідації профспілкових осередків тощо. У порівнянні з січнем 1918 р., за цей проміжок часу у столиці не відбулося жодного повстання.

На початку другої декади січня 1919 р. Є. Коновалець поїхав до Станіслава для організації обміну військами та приїзду західноукраїнської делегації до Києва. За його відсутності та з огляду на стрімке розгортання другої більшовицько-української війни, 16 січня на Державній нараді УНР делегація Стрілецької ради на чолі з А. Мельником запропонувала запровадити одноосібну або колективну диктатуру. Однак, ініціатива не була підтримана В. Винниченко, С. Петлюрою та більшістю політичних сил. 22 січня 1919 р., за участі Є. Коновальця, у Київ було забезпечено приїзд делегації ЗУНР і проведено урочистості з проголошення Акта Злуки.

У силу розгортання другої більшовицько-української війни, відступу Армії УНР, Є. Коновалець поступово дистанціювався від впливу на військово-політичні процеси в УНР та зосередився на участі у війні. Очолюваний Корпус січових стрільців, який був у травні-червні 1919 р. реорганізований в Групу Січових стрільців, залишався однією з найбоєздатніших частин Армії УНР. У липні-серпні Група СС спільно з частинами УГА успішно вела контрнаступальні дії проти більшовиків. Інформаційну діяльність Групи СС супроводжувала газета «Стрілецька думка». З жовтня 1919 р. Група СС почала воювати проти російської Добровольчої армії генерала А. Денікіна. 6 грудня після втрати майже усіх українських земель і оголошення про перехід до партизанської форми боротьби під командуванням М. Омеляновича-Павленка, Стрілецька рада прийняла рішення розформувати Групу СС. Є. Коновалець та частина стрільців були інтерновані Польщею, інші – вирушили у партизанський похід, а окремі старшини приєдналися до УГА у Вінниці.

Підрозділ 4.4. *«Інтернування, перший досвід діяльності в еміграції та завершення служби в Армії УНР»* розкриває перебування Є. Коновальця, командного складу та декількох сотень старшин і стрільців у Луцьку в таборі для інтернованих. Звідси до Варшави був відкликаний начальник штабу Групи СС М. Безручко, який через деякий час почав формувати VI Стрілецьку дивізію Армії УНР. Натомість Є. Коновалець вирішив спробувати сформувати в еміграції багатотисячне військове з'єднання з інтернованих та військовополонених українців Першої світової війни, інтернованих та військовополонених Армії УНР та УГА. Цей задум він хотів реалізувати на основі Української стрілецької бригади УГА, особовий склад якої був інтернований і перебував у Німецькому Яблонному в Чехословаччині. Керівництво УНР підтримало цей проект та виділило кошти. Є. Коновалець та Стрілецька рада розраховували, що їм як вихідцям з Галичини вдасться переконати командування бригади в Німецькому Яблонному про необхідність продовження війни з більшовиками в складі армії УНР. Для його реалізації цього задуму Є. Коновалець поїхав до Відня, а А. Мельник – до Праги. Начальником штабу майбутньої військової формації був призначений Ю. Отмарштейн, який перебував у Кошиці. Опорою для нової військової формації мали стати січові стрільці, які перебували в робітничих сотнях у Чехословаччині.

Попри різні спроби наблизитись до Української стрілецької бригади, Є. Коновальцю не вдалося замінити чинного командира бригади А. Вариводу, який залишався відданим Є. Петрушевичу. Основна причина невдач – надзвичайно складні відносини між державними центрами УНР та ЗУНР, особливо після підписання Варшавського договору (1920 р.). Після червневого контрнаступу більшовицьких військ, Є. Коновалець звільнився з Армії УНР, дистанціювався від державного центру УНР і розпочав політичну діяльність. Де-факто, початком нового етапу став «З'їзд відпоручників українських військових частин і організацій за кордоном» 2–3 серпня 1920 р. у Празі. Після цього з'їзду члени Стрілецької ради розпочали створення підпільної революційної сили –

Військової організації. Не виключено, що ініціатором з'їзду був саме Є. Коновалець.

У розділ 5 «**У пошуках нових форм та методів боротьби за відновлення української державності**» досліджено комунікацію Є. Коновальця з українськими військовими та політиками, участь в спробах об'єднання державних центрів УНР та ЗУНР, відносини з середовищем Є. Петрушевича, шлях до керівництва УВО, діяльність в УНТП і «Просвіті», виїзд в еміграцію та утвердження на чолі УВО за кордоном, контакти з еміграцією в США, роботу з об'єднання націоналістичних сил, створення Проводу українських націоналістів та ОУН, поїздки в США та Канаду, міжнародну діяльність, співпрацю з Крайовим проводом УВО та ОУН, управління Проводом, проникнення в середовище ПУН радянських спецслужб та проживання в еміграції.

Підрозділ 5.1. *«Ідеї та проекти продовження національно-визвольних змагань»* розпочато з аналізу діяльності Є. Коновалець після його звільнення з служби в Армії УНР. Показано, що частина старшин поїхала до Львова для підготовки до організації спротиву у випадку програшу Польщі у війні з більшовиками (М. Матчак, В. Кучабський, І. Чмола, Я. Чиж та інші), решта – залишились в робітничих сотнях у Чехословаччині (Ю. Отмарштейн, М. Талпаш та інші). На цьому тлі Є. Коновалець вів активне переписування та зустрічі з різноманітними громадсько-політичними та військовими діячами для розуміння процесів, які відбуваються на окупованих українських землях і серед національних сил у Відні та Празі (В. Бандрівським, В. Бенем, М. Васильком, Д. Левицьким, Я. Індишевським, Г. Микитеєм, Л. Мишугою, І. Рудницьким, К. Трильовським, І. Цьоканом та інші). Можемо припустити, що саме у цей період П. Дідушок, який перейшов на сторону більшовиків, спробував переконати Є. Коновальця прийняти аналогічне рішення. На цей час припадають перші контакти з представниками української еміграції в США та налагодження фінансової допомоги для подальшої революційної діяльності (М. Цеглинським та М. Січинським).

Водночас Є. Коновалець не відмовився від запрошення доєднатись до ініціативи з об'єднання українських національних сил навколо Всеукраїнської національної ради (цей процес тривав у першій чверті 1921 р. і завершився безрезультатно). Проживаючи у Відні, Є. Коновалець отримував чимало запрошень від українських громадських та культурних організацій з пропозиціями відвідувати різноманітні заходи. Невдалою була спроба об'єднатись з ветеранами УСС. Останньою спробою «закріпитись» у Відні для продовження громадсько-політичної діяльності стало заснування у квітні 1921 р. організації «Молода Галичина» (голова – Д. Левицький, заступник – Є. Коновалець), основна мета діяльності полягала в об'єднанні державних центрів УНР та ЗУНР. Однак, їм вдалось пропрацювати декілька місяців. У Відні завжди поруч був А. Мельник. Паралельно з цим, Є. Коновалець підтримував контакти з побратимами, які з другої половини серпня 1920 р. жили у Львові та розвивали підпільний революційний рух. Важливою справою, над якою працював Є. Коновалець, була організація роботи з написання історії Січових

стрільців, яка б у майбутньому забезпечила добру пам'ять про їхні звитяги під час війн за українську державність.

Надалі перебування у Відні втрачало сенс, тому у середині липня 1921 р. Є. Коновалець повернувся до Львова. Він намагався зануритись в атмосферу суспільно-політичного життя окупованої поляками ЗУНР, зустрічався зі старшинами Січових стрільців та українськими громадсько-політичними діячами. Його повернення до Львова негативно сприйняло середовище ЗУНР, яке вбачало у ньому та побратимах конкурентів у громадсько-політичному житті Галичини.

У Львові Є. Коновалець спробував відновити роботу Стрілецької ради, яка на його думку мала б покращити комунікацію між старшинами січових стрільців і об'єднати їх навколо спільної військово-політичної справи (у місті в цей час перебували Ю. Отмарштейн, І. Рихло, В. Кучабський, Я. Чиж, М. Матчак, М. Курах, Р. Дашкевич, Р. Сушко та інші). Однак, після спільних зустрічей та засідань, він зрозумів утопічність цієї ідеї. Із вищезазначених прізвищ тільки В. Кучабський, Я. Чиж та М. Матчак займалися розбудовою підпільної революційної ВО, проте вони не хотіли віддати ініціативу та ввести в справи організації Є. Коновальця. Все ж, після арешту керівництва ВО (вересень 1921 р.), його було запрошено очолити організацію.

У підрозділі 5.2. *«Повернення до громадсько-політичної діяльності та керівництво Українською військовою організацією»* показано, що Є. Коновалець очоливши ВО, залишив у керівному складі організації тих, кого не було заарештовано після 25 вересня 1921 р. та залучив нових членів. Серед останніх – учасники Другого зимового походу, які наприкінці листопада 1921 р. повернулися до Львова. Члени Начальної команди офіційно були працевлаштовані в легальних українських організаціях, зокрема Є. Коновалець працював секретарем філії товариства «Просвіти» імені М. Шашкевича. Помітною була його гуманітарна діяльність. Також у цей час Є. Коновалець одружився з дочкою Степана Федака Ольгою.

Публічності Є. Коновальцю надавала й діяльність в УНТП (увійшов до політичної ради партії). У середині січня 1922 р. на крайовому з'їзді Мужів довір'я УНТП звернув увагу присутніх на те, що завдання українського політикуму – підготовка суспільства до власної боротьби за українську державу. Ідентичні тези він повторив наприкінці січня й на третьому міжпартійному з'їзді. У партійній роботі демонстрував безкомпромісність до більшовиків та поляків. Для інформаційної підтримки Є. Коновалець відновив видання «Літературно-наукового вісника» (головним редактором за його сприяння призначили Д. Донцова).

В умовах польського владного режиму перебувати в конспірації Є. Коновальцю ставало дедалі важче. Після вбивства 15 жовтня 1922 р. українського поета, журналіста та педагога С. Твердохліба, польська поліція почала пошук Є. Коновальця та В. Целевича. У результаті вони двоє виїхали з Галичини. Надалі Є. Коновалець до Львова не повертався. За цей час один раз відвідав Україну – у серпні 1931 р. зустрічав сина Юрія, який гостював у бабці

та діда Федаків у Львові та Ворохті, у селі Ясіння на Закарпатті. Через польсько-чехословацький кордон сина переводила М. Рудницька.

Опинившись в еміграції, Є. Коновалець достатньо швидко розпочав розбудову управління революційним рухом та його забезпечення за кордоном. Він звернувся за допомогою до уряду ЗУНР, адже вважав, що ВО має право на частину коштів, які надходять із США. Однак, опинившись під впливом Є. Петрушевича та його оточення, Є. Коновалець вирішив скласти з себе повноваження керівника УВО. За цей час ВО фінансувалася із коштів, які Є. Петрушевич отримував від радянської влади. Така ситуація була неприйнятною для більшої частини членів ВО, які весною 1924 р. повернули Є. Коновальця до управління революційним підпіллям. За декілька років він повністю дистанціювався від Є. Петрушевича та усунув з організації його прихильників. Згодом, було змінено й Крайову команду ВО.

Його повернення до ВО позначилось на утвердженні назви Українська військова організація (УВО) – цим підкреслювалося всеукраїнське значення цієї структури. У цей період Є. Коновалець на певний час поселився з сім'єю в Берліні де продовжив роботу в Союзі українських старшин, що був, одночасно, прикриттям для роботи в Начальній команді УВО. Під час проживання в Берліні Є. Коновалець встановив співпрацю з Литвою через литовське посольство. Згодом було розвинуто співпрацю з литовськими посольствами у Швейцарії, Італії та інших державах. У Литві започатковано діяльність УВО. Є. Коновалець, його сім'я та деякі члени ОУН отримали литовські паспорти. У 1928 р. був запрошений у столицю Литви Каунас на урочистості приурочені 10-й річниці незалежності. Крім того, отримав литовське журналістське посвідчення, яке надавало більше можливостей для діяльності в Європі. При потребі отримував від литовців дипломатичну підтримку, особливо під час боротьби за право проживати в Женеві.

Запросивши до Начальної команди УВО в Берліні нових членів, зокрема В. Мартинця, О. Сеника та С. Чучмана, Є. Коновалець приблизно від середини 1925 р. розпочав безпрецедентну справу з об'єднання націоналістичних сил. У листопаді 1927 р. було створено Провід українських націоналістів під його керівництвом, у лютому 1929 р. – Організацію українських націоналістів.

Підрозділ 5.3. *«Утворення та розгортання діяльності Організації українських націоналістів в еміграції»* починається з початку Конгресу 27 січня та його завершення 3 лютого 1929 р. У ці дні зібрались представники різних націоналістичних організацій з еміграції та Галичини, обговорили ідейні та організаційні засади, створили ОУН, обрали головою Є. Коновальця та Провід, прийняли присягу. Через декілька днів Є. Коновалець у розмові з представниками з Галичини в Празі затвердив перший Крайовий провід ОУН. У подальшому він брав участь у всіх змінах крайового керівництва організації. Загалом комунікацію та управління Проводом Є. Коновалець вів через листування та періодичні відвідування осередків ОУН у різних містах Європи, а вироблення та прийняття рішень проходило на нарадах, з'їздах і конференціях за участі Проводу, крайового керівництва та інших членів ОУН.

У середині квітня 1929 р. Є. Коновалець поїхав на декілька місяців до США та Канади з метою збору фінансів, серед української еміграції, для розбудови організації. У березні 1930 р. переїхав жити до Женеви, що сприяло посиленню діяльності на міжнародній арені, в травні 1930 р. Є. Коновалець відвідав Рим та запросив до організації Є. Онацького. Поступово вдалося сформувати активні осередки Проводу в Женеві, Берліні, Празі, Парижі, Брюсселі, Каунасі, Римі, Відні та Гданську. У червні того ж року на конференції у Празі між ПУН і крайовими осередками УВО та ОУН було визначено, що УВО стає військовою референтурою ОУН, але всі свої акції проводить незалежно від ОУН, щоб уберегти її від уваги органів державної безпеки Польщі. Крайовим комендантом УВО та ОУН призначили Ю. Головінського. Терористичні дії в Краї були предметом дискусії між Є. Коновальцем та Д. Андрієвського, який хотів, щоб ОУН відмежувала себе від них. Згодом останній змінив своє ставлення до терору, як інструменту боротьби бездержавної нації. Є. Коновалець був особливо уважний та розсудливий у ставленні до радикальної діяльності крайового представництва УВО та ОУН, що дало змогу уникнути внутрішнього протистояння. Так само не допустив появи ворожнечі з різними українськими національними силами.

У червні 1930 р., при підготовці поїдки О. Сеника до США та Канади, Є. Коновалець рекомендував акцентувати увагу на тому, що українські націоналісти проводять діяльність за кошти української еміграції в США та Канаді, підтримки Литви, а через терористичні акти проходить підготовка суспільства до національної революції. Також звертав увагу на бажання розвинути присутність ОУН на окупованих більшовиками землях для підтримки місцевих сил спротиву в боротьбі за соборну Україну.

Вбивство 30 вересня 1930 р. Ю. Головінського польською поліцією та пацифікація призвели до початку масштабної міжнародної діяльності ПУН. За короткий час, силами багатьох еміграційних середовищ, вдалось розпочати потужну кампанію з поширення інформації про терор у Галичині проти українців. Основною ціллю для ПУН стала Ліга Націй. Саме сюди спрямовують основний потік скарг, протестів, звернень тощо. Відвідувати вищезазначену міжнародну інституцію Є. Коновалець міг завдяки литовському журналістському посвідченню. У 1933 р. Провід ОУН разом з іншими українськими національними силами на рівні Ліги Націй привертали увагу світу до геноциду-голодомору проти українців в УСРР та просили надати гуманітарну допомогу. Міжнародна діяльність на привернення уваги до пацифікації проти українців у Польщі, голодомору-геноциду в УСРР та інших проблем, сприяла знайомству з дипломатичними середовищами Великої Британії, Італії, Німеччини, Японії та інших держав. Кожна з цих держав була важлива для національно-визвольного руху, а особливо ті, які вважали, що сформовані після Першої світової війни кордони є несправедливі.

Тривалий час Є. Коновалець намагався залучити до ОУН Д. Донцова. Однак, особиста зустріч з ним у березні 1933 р. у Парижі не призвела до співпраці. Вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького у червні 1934 р. у Варшаві на декілька років ускладнило роботу Проводу. Де-факто,

припинили діяльність осередки в Берліні, Празі, Гданську, складно було працювати в Каунасі, через тиск Польщі на Литву. Припинили виходити основні інформаційні ресурси ОУН, журнал «Розбудова нації» та газета «Сурма». У Женеві Є. Коновалець почав вести боротьбу за право жити в цьому місті. Проблеми з проживанням створювали спецслужби Польщі та СРСР. Тяганина з правоохоронними та судовими органами Швейцарії деморалізувала та відволікала Є. Коновальця від Проводу. Для спецслужб СРСР, це була частина загальної спецоперації проти Є. Коновальця та керівництва ОУН. У 1936 р. він змушений був переїхав із сім'єю в Рим, де вдалось відновити активність Проводу та міжнародну діяльність, провести декілька спільних нарад, конференцію ОУН, а також розпочати підготовку до Конгресу. На цей час, припадає зустріч Є. Коновальця з А. Мельником, на якій він запропонував йому переїхати за кордон та стати заступником голови Проводу. Особлива активність керівництва ОУН була пов'язана з очікуванням нової світової війни, в тому числі проти Польщі та СРСР. Це давало надію на відродження української державної незалежності. Початок війни пов'язували з Італією, Німеччиною та Японією.

Складним становищем в ОУН з другої половини 1934 р. вдало скористались радянські спецслужби, які з 1933 р. активно розробляли спецоперацію націлену на Провід та особисто Є. Коновальця. По-перше, це було пов'язано з тим, що на тлі голодомору-геноциду ОУН активізувала інформаційну діяльність проти СРСР, а також помстилася вбивством, у жовтні 1933 р. у Львові, радянського консула та співробітника іноземного відділу ОДПУ СРСР О. Майлова. По-друге, Провід, в умовах обмежених можливостей працювати в Галичині та Європі після вбивства Б. Перацького, прагнув поширити діяльність на територію УСРР. Для цього керівництво ОУН шукало контакти. При тому, було ізольоване від об'єктивної інформації про антибільшовицькі настрої в УСРР, можливості проводити там підпільну діяльність. На цьому тлі, через агента В. Хом'яка, який був колишнім січовим стрільцем, радянські органи державної безпеки наблизили до Проводу професійного працівника спецслужби П. Судоплатова. За декілька років йому вдалось увійти в довіру, встановити комунікацію та формувати оманливе інформаційне поле про українське життя під більшовицькою окупацією. Він налагодив контакт з Є. Коновальцем, а згодом і організував зустріч один на один, де передав вибуховий пристрій від якого він загинув 23 травня 1938 р. у Роттердамі. Правдиву інформацію про те, хто, ким і за що був вбитий у Роттердамі написав Є. Онацький і розіслав у різні газети Італії та європейські телеграфічні агенції.

У висновках узагальнено результати дослідження

1. Національно-державницька діяльність Є. Коновальця не стала предметом комплексної наукової роботи. При тому, від часу вбивства і до сьогодення ця постать ніколи не була обділена увагою. Побратими та прихильники періодично збагачували історіографію різними працями. Після відновлення державної незалежності, більшість праць або збірників статей приурочували до річниці народження або смерті. Здебільшого це повноцінні наукові роботи, які написано на основі невідомих і маловідомих джерел. Однак

предметом дослідження ставали окремі аспекти його діяльності. За роки незалежності ґрунтовно розроблено тільки діяльність Є. Коновальця на чолі військової формації Січових стрільців у 1918–1919 рр.

Значна частина джерельного матеріалу зберігається в архівах України, Польщі, Канади та США. Майже усі матеріали з архівів Вінніпегу (Канада) та Міннесоти (США), а це сотні документів, уперше введено до наукового обігу. Не меншу цінність становлять документи з архівів України та Польщі. Значний обсяг джерельного матеріалу міститься в збірниках документів, більшість матеріалів з яких вперше комплексно проаналізовано, а фактичний матеріал введено в науковий обіг. Дуже багатий обсяг даних запозичено з періодичних видань та спогадів.

2. По суті шлях до національно-державницької діяльності Є. Коновалець проклав цілеспрямованою громадсько-політичною працею в 1909–1914 роках. Це час, коли він завершив україномовну Академічну гімназію у Львові та навчався на факультеті права та політичних знань Львівського університету. Очевидно визначальне значення для входження в українське громадсько-політичне життя мали родинні та сімейні проукраїнські цінності та гімназійне середовище. Свою національно-державницьку історію розпочав з рідного села Зашків, де взяв участь у відкритті спортивно-руханкового товариства «Сокіл» та відновлення роботи читальні «Просвіта», а також декілька років підтримував діяльність цих осередків. Позитивні досягнення у Зашкові посприяли входженню Є. Коновальця до управлінського складу філії товариства «Просвіти» ім. М. Шашкевича, яка координувала роботу в Львівському повіті.

Одночасно Є. Коновалець досягнув помітного успіху в студентському організованому русі. Увійшов до правління УССоюзу, також був членом, а згодом і керівником національно-демократичної секції студентського союзу. Після трагедії 1 липня 1910 р., коли під час студентської маніфестації був вбитий А. Коцко, зайнявся проблемою відкриття українського університету у Львові.

Очевидно, що свідченням визнання організаційних та комунікаційних здібностей Є. Коновальця стало обрання в політичну раду найпопулярнішої української політичної партії Галичини – УНДП. У партії був помічником одного з депутатів державного парламенту та експертом з виборчих питань. Загалом, присутність Є. Коновальця в складі керівництва трьох різних ключових громадсько-політичних інституцій було особливим досягненням, а також дає підстави стверджувати про нього, як лідера організованого українського молодіжного життя Галичини.

3. З початком Першої світової війни Є. Коновальця мобілізували до армії Австро-Угорщини. Війна дала змогу отримати, на рівні кадет офіцера, знання про армію, управління нею та незначний бойовий досвід. На початку травня 1915 р. у боях за гору Маківка в Карпатах потрапив у російський полон, де в місцевостях на річці Волга провів два роки в Росії. Цей час, це досвід організації громадського життя серед військовополонених українців в умовах обмеженої свободи, а також знайомство з А. Мельником, Р. Сушком та іншими. Через чотири місяці після початку, у березні 1917 р., Української національної революції Є. Коновалець

з'являється в Києві з намірами допомогти відродженню української державності. Він був повністю готовий до цього виклику, який сам собі зробив, адже міг залишитись у полоні. Як наслідок національна революція отримала суттєве підсилення, адже у Києві з'явився лідер організованого українського молодіжного руху Галичини напередодні Першої світової війни, з досвідом участі у війні та російського полону.

4. Після декількох місяців громадської діяльності, яка була пов'язана зі встановленням контактів з військовополоненими українцями австро-угорського підданства на теренах Росії, Є. Коновалець з побратимами заснували добровільну військову формацію Січових стрільців. Наприкінці 1917 р., після звільнення двох попередніх командирів, особовий склад обрав Є. Коновальця командиром. На цій посаді він буде незмінним керівником Січових стрільців до часу розформування в грудні 1919 р. Курінь став першим для нього досвідом заснування окремої структури. Йому вдалось під час командування поєднувати управлінські засади, які використовують у громадсько-політичних інституціях і війську. Зокрема, про це свідчить існування неформального колективного органу Стрілецької ради, а також інформаційного органу – газети. На всіх етапах у 1918–1919 рр. діяльність Січових стрільців супроводжувало періодичне видання. За два роки існування Січові стрільці, у складі українських армій, пройшли розвиток від куреня до багатотисячного з'єднання полку, дивізії, корпусу та групи. Від часу створення і останніх днів Січові стрільці були національно свідомою, політично стійкою, дисциплінованою та боєздатною силою Армії УНР. У 1918–1919 рр. Січові стрільці під командуванням Є. Коновальця взяли участь у двох війнах з більшовицькою Росією та війні з російськими білогвардійськими силами.

Успіх Січових стрільців сприяв зростанню популярності та авторитету Є. Коновальця. Як наслідок він став впливовою військово-політичною постаттю державотворчих процесів. Доповнювало політичну вагу те, що він став одним із засновників, а певний час і керівником Головної ради галицьких, буковинських та угорських українців. Ця рада була основним представництвом українців австро-угорського підданства в Києві. До ключових політичних подій за його участі доцільно віднести діяльність під час приходу до влади П. Скоропадського, процес відновлення Січових стрільців в Українській Державі, участь у антигетьманському повстанні, відмову їхати до Львова для підтримки Української Національної Ради ЗУНР у боротьбі за державну незалежність з поляками. Важливу організаційну роль Є. Коновалець відіграв на всьому етапі підготовки до Акту Злуки. Помітною в українській історії є його та побратимів ініціатива про диктатуру в УНР. Результативною стала військово-адміністративна робота в Києві в другій половині грудня 1918 р. – січні 1919 р. Як наслідок, Є. Коновальцю вдалось не допустити жодного більшовицького повстання у Києві.

5. До пошуку нових комбінацій для продовження національно-визвольної боротьби Є. Коновалець та Стрілецька рада приступили в Луцьку під час перебування в польському таборі для інтернованих. Поштовхом стала поразка

українських регулярних військових сил, перехід до партизанської форми ведення війни та розформування виснаженої боями військової формації Січових стрільців. Натомість було чітке розуміння того, що вони ще не сказали останнього слова в національній революції та спробували об'єднати різні українські військові сили за кордоном для продовження війни з більшовицькою Росією під командуванням Армії УНР. Однак, протистояння між національними силами УНР та ЗУНР не дозволило Є. Коновальцю створити військову силу для підсилення частин Армії УНР у війні з більшовиками.

У серпні 1920 р. Є. Коновалець покинув Армію УНР та почав готуватись до продовження революційної національно-державницької діяльності в умовах відсутності армії, держави та союзників. У цьому контексті його досвід є унікальним. Об'єктивно, але він єдиний, хто з представників двох українських державних центрів і армій зумів організувати та об'єднати різні сили для подальшої національно-визвольної боротьби. Особливо, якщо взяти до уваги рівень деморалізації, зневіри та роз'єднання національних сил після поразки Української національної революції. Спочатку це була без визначеної назви військова організація, яку творити з Праги до Львова приїхали старшини січові стрільці. Згодом це словосполучення стало офіційною назвою – Військова організація (ВО). Одночасно Є. Коновалець, який залишився в еміграції, не проігнорував запрошення взяти участь в об'єднанні державних центрів УНР та ЗУНР під егідою ВНР. Однак, діяльність ВНР не призвела до порозуміння. Далі Є. Коновалець створив з друзями у Відні громадсько-політичну організацію «Молода Галичина». Вони ставили за мету бути осередком організації співпраці між різними громадсько-політичними силами УНР та ЗУНР, а також протидії поширенню полонофільства та радянофільства. Їм також не вдалось досягнути поставленої мети.

6. У липні 1921 р. Є. Коновалець повернувся до Львова і тільки наприкінці цього року очолив ВО. Запорукою організаційного успіху ВО, як і в майбутньому ОУН, стало закладення в основу управління колективних принципів прийняття рішень та відповідальності. У ВО – це була Начальна колегія, а потім Начальна команда, а в ОУН – Провід українських націоналістів. Це ті принципи побудови та розвитку організацій, які Є. Коновалець засвоїв ще під час громадської та політичної діяльності в Галичині перед Першою світовою війною, а вперше реалізував у Січових стрільцях, створивши Стрілецьку раду. У результаті жодна структура, яка була створена з ініціативи Є. Коновальця та очолювана ним, за його життя, не зазнала розколу, завчасно не зійшла з шляху оборони української державності чи національно-визвольної боротьби за її відродження.

Ще однією важливою рисою, яка сприяла системній та послідовній національно-державницькій діяльності Є. Коновальця, який після поразки Української національної революції обрав підпільну революційну діяльність є здатність комунікувати з різними середовищами національних сил. Ця риса є також результатом досвіду громадської та політичної діяльності перед Першою світовою війною, а також під час національної революції. Відповідно, він добре розбирався в потенціалі громадського життя та можливостях легальних

політичних сил. Очоливши в кінці 1921 р. ВО, Є. Коновалець паралельно займався політичною роботою в УНТП, увійшовши в політичну раду, а також повернувся на посаду секретаря філії товариства «Просвіти» імені М. Шашкевича. Майже рік йому вдалось поєднувати легальну та підпільну діяльність. Як наслідок було закладено міцні основи опору польській окупації.

У листопаді 1922 р. вимушений виїзд зі Львова до Німеччини призвів до зародження революційного національно-державницького руху і в еміграції. Вдалось розгорнути діяльність ВО у вільному місті Гданськ, Чехословаччині, Німеччині, Литві, Австрії та інших державах. Розвиваючи діяльність ВО в еміграції, Є. Коновалець не зміг обійтись без допомоги державного центру ЗУНР у Відні. Викликом для нього стали наміри керівництва ЗУНР встановити контроль над ВО. Після декількох років змагання з середовищем ЗУНР, Є. Коновалець вийшов переможцем та ще впевненіше розбудовував національно-визвольний рух. Приблизно в цей час назва ВО змінюється на УВО.

7. Є. Коновалець позбавившись впливу представників ЗУНР, вдався до безпрецедентної кампанії налагодження комунікації з націоналістичними організаціями для об'єднання їх у єдину революційну силу. Провів багато поїздок та зустрічей. Як наслідок, знайшов однодумців, з якими заснував Провід українських націоналістів, зорганізували об'єднавчий конгрес та створили ОУН, яка складалась з представників всіх українських земель. Заснування ОУН – це безпрецедентна подія в національно-визвольних змаганнях, яка була ініційована, координована та реалізована Є. Коновальцем. ОУН охопила Галичину та українську еміграцію, в тому числі в США та Канаді. Особиста поїздка Є. Коновальця до цих Північноамериканських держав забезпечила фінансову підтримку для ОУН.

8. Діяльність ОУН в еміграції, як і УВО, супроводжувала низка періодичних видань. Ці видання пропагували міжнародну діяльність Проводу ОУН, у якій вони робили ставку на держави, які були здатні порушити питання перерозподілу кордонів, тобто спровокувати нову світову війну, на хвилі якої ОУН приступила би до організації суспільства для відродження української державності. Щодо країн, яких задовольняв стан справ після війни, то міжнародна політика була спрямована на те, щоб у потрібний момент вони до української революційної справи поставились з розумінням або нейтрально.

Проводу ОУН вдалось періодично, впродовж першої половини 1930-х років, порушувати українське питання на найвищому рівні європейської та світової політики загалом. Йдеться про Лігу Націй. Це були безпрецедентні інформаційні кампанії проти Польщі та СРСР. У міжнародній діяльності Є. Коновалець завжди співпрацював з різними українськими силами, що на найвищому рівні світової політики демонструвало українську згуртованість навколо найактуальніших проблем бездержавної нації.

Основною опорою керівництва ОУН було представництво в Галичині. Вибудувавши з ними відносини в форматі діалогу, Є. Коновалець став для них порадиником та наставником. Це сприяло збереженню єдності в ОУН.

Очевидний брак підготовлених для революційної праці людей та грошей не дав змоги масштабувати діяльність ОУН, особливо на територію УСРР та дбати про безпеку. У результаті Є. Коновалець та Провід загалом не змогли об'єктивно оцінити стан суспільно-політичних процесів на окупованих більшовиками територіях, свої можливості та силу органів державної безпеки окупантів. Це сприяло проникненню працівників спецслужб СРСР у Провід. Їм вдалось формувати хибну думку про ситуацію в радянській Україні, підтримувати постійний контакт, організувати та реалізувати вбивство Є. Коновальця 23 травня 1938 р. у Роттердамі. Він не дожив до Другої світової війни, але залишити після себе потужну революційну силу, яка відіграла ключову роль у подальших національно-визвольних змаганнях за відродження української державності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Хома І. Історія військового формування Січових стрільців (1917–1919 роки): монографія. Львів, 2016. 240 с.
2. Хома І. Громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця (1891–1938): монографія. Львів, 2024. 488 с.

Науково-популярні видання

3. Хома І. Євген Коновалець. Історія нескорених. Харків, 2016. 254 с.
4. Хома І. Євген Коновалець. «Той, хто довів, що ми творці історії, а не жертви»: Книга для незрячих. Київ: РБЗІД УТОС, 2021. 50 с.

Розділ у колективній монографії

5. Хома І. Євген Коновалець (1891–1938): громадська, військова та політична діяльність. *Українська еліта у другій половині XIX – на початку XXI століття: особливості формування, трансформація уявлень, інтелектуальний потенціал. Західні землі. Вибрані проблеми* / відп. ред. І.Я. Соляр. Львів, 2023. Кн. 1. С. 341–359.

Статті, опубліковані в виданнях, що належать до наукометричних баз Scopus та Web of Science

6. Хома І. Участь українців австро-угорського підданства в Першій більшовицько-українській війні (січень – березень 1918 р.). *Echa Przeszlosci*. 2023. № 24/1. S. 135–149. (Scopus)
7. Хома І., Посівнич М. Євген Коновалець та міжнародна діяльність Організації українських націоналістів. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2024. Вип. 33. С. 149–165. (Scopus, Web of Science)
(вносок автора у збір матеріалу та написання тексту 70 %)
8. Khoma I., Vovk N., Holoshchuk R., Muravska S. Promoting the Ukrainian Education and Culture Centre «Oseredok» through the digitization of Ukrainian

Studies archival collections in Canada. *CEUR Workshop Proceedings*. 2023. Vol. 3608. 2023. P. 299–311. (Scopus)

(внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 50 %)

9. Хома І., Романюк М. Євген Коновалець і Дмитро Донцов: від співпраці до непорозуміння. *Український історичний журнал*. 2025. Вип. 1 (580). С. 49–64. (Web of Science)

(внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 70 %).

Статті у наукових фахових виданнях

10. Хома І. Західноукраїнський громадсько-політичний чинник у державотворчих процесах доби Центральної Ради. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. Вип. 16. С. 335–342.

11. Хома І. І-ий полк Січових Стрільців під командуванням Є.Коновальця (березень-квітень 1918 р.): від створення до розформування. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2010. Вип. 20. С. 28–32.

12. Хома І. Військово-політичне становище Окремого загону Січових стрільців на листопад 1918 р. *Наукові записки історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 12. С. 31–40.

13. Хома І. Бої за Бердичів частин Армії УНР проти більшовицьких військ (остання декада березня – початок квітня 1919 р.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. Вип. 724: Держава та армія. С. 147–152.

14. Хома І. Військово-політична діяльність Є. Коновальця (листопад 1917–листопад 1918 рр.). *Військово-науковий вісник*. 2012. Вип. 17. С. 139–153.

15. Хома І. Бої за Шепетівку у квітні 1919 р. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. Вип. 752: Держава та армія. С. 107–110.

16. Хома І. Галицько-буковинський комітет допомоги жертвам Першої світової війни: створення та основні засади діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2014. Вип. 3. С. 43–45.

17. Хома І. Невідомі рукописні спогади Осипа Назарука про військово-політичні події в Україні першої половини листопада 1918 року. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2015. Вип. 20. С. 273–276.

18. Хома І. Освітній портрет лідера українського націоналізму Євгена Коновальця. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. Вип. 30. С. 34–43.

19. Хома І. Гімназійна освіта Євгена Коновальця. *Історико-культурні студії*. 2017. Вип. 4. С. 87–93.

20. Хома І. Євген Коновалець і Український студентський союз. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2018. Вип. 1. Ч. 2. С. 100–104.

21. Хома І. Євген Коновалець у Луцькому таборі для інтернованих (грудень 1919 – березень 1920 рр.). *Історико-культурні студії*. 2018. Вип. 5. С. 43–46.
22. Хома І. Громадська діяльність Євгена Коновальця на тлі українсько-польських відносин напередодні Першої світової війни. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Спецвипуск 3. С. 214–223.
23. Хома І. Євген Коновалець і Листопадовий чин у Львові. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2019. Вип. 32. С. 266–273.
24. Хома І. Євген Коновалець і початки УВО (серпень-листопад 1920 р.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2019. Вип. 2/44. С. 64–81.
25. Хома І. Діяльність Є. Коновальця навколо військово-політичних процесів у серпні-жовтні 1920 р. *Історико-культурні студії*. 2019. Вип. 6. С. 80–84.
26. Хома І. Євген Коновалець і Всеукраїнська національна рада. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2020. Вип. 4/46. С. 43–56.
27. Хома І. Євген Коновалець і Українська стрілецька бригада в Німецькому Яблонному. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2020. Вип. 21. С. 257–268.
28. Хома І. Ставлення Євгена Коновальця до державних центрів ЗУНР та УНР (січень – квітень 1921 р.). *Історико-культурні студії*. 2020. Вип. 7. С. 72–76.
29. Хома І. Євген Коновалець і «Молода Галичина». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2021. Вип. 34. С. 234–244.
30. Хома І. Участь старшин Армії УНР у відродженні громадсько-політичного життя Львова (серпень 1920 – вересень 1921 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021. Вип. 8/50. С. 133–148.
31. Хома І. Оборона Києва Армією УНР від військ більшовицької Росії в січні-лютому 1919 року. *Новітня доба*. 2022. Вип. 10. С. 12–22.
32. Хома І. Військова організація під керівництвом Євгена Коновальця (кінець 1921 р. – жовтень 1922 р.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2022. Вип. 11/53. С. 119–133.
33. Хома І. Становлення командного осередку Української військової організації в еміграції. *Новітня доба*. 2023. Вип. 11. С. 11–19.

Публікації апробаційного характеру

34. Хома І. Місце та роль Є. Коновальця в державотворчих процесах доби Центральної Ради та Гетьманату (листопад 1917 р. – листопад 1918 р.). *Український визвольний рух*. 2011. Вип. 16. С. 60–80.
35. Хома І. ЗУНР та Польща в лютому – на початку березня 1919 р.: історія невдалої спроби внаормувати збройний конфлікт у Карпатському регіоні. *Od Galiciji do euroregionu karpackiego*. 2012. S. 77–85.

36. Хома І. Organizacja i szlak bojowy Ukraińskich Strzelców Siczowych w latach 1914–1920. *Rocznik Lwowski*. 2018. S. 47–61.
37. Хома І. Діяльність Євгена Коновальця в товариствах «Сокіл» та «Просвіта» в 1909–1913 рр. *European philosophical and historical discourse*. 2018. Vol. 4. S. 18–23.
38. Хома І. ДНК Євгена Коновальця. *Локальна історія*. 2018. Вип. 1. С. 14–19.
39. Хома І. Останні місяці служби Є. Коновальця в армії УНР. *European philosophical and historical discourse*. 2019. Vol. 5. S. 40–47.
40. Хома І. Українські армії доби Перших визвольних змагань 1917–1921 рр. *Український альманах*. Варшава, 2023. С. 46–60.
41. Хома І. Євген Коновалець та Степан Бандера: знайомство та співпраця. *Бандерівська сурма: науковий збірник Меморіального музею садиби родини Бандерів*. 2024. Вип. 2. С. 69–79.

АНОТАЦІЯ

Хома І.Я. Національно-державницька діяльність Євгена Коновальця. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2025. 522 с.

У дисертації вперше в українській історіографії комплексно досліджено національно-державницьку діяльність Євгена Коновальця. Проаналізована історіографія та джерельний матеріал дозволяють стверджувати, що в основі його національно-державницької діяльності були громадський, військовий та політичний напрями, які частково переплітались. Доведено, що на формування національного світогляду відомого військового та громадсько-політичного діяча вплинуло родинне та сімейне виховання, початкова та середня освіта в українськомовних навчальних закладах. Комплексно розкрито навчання у Львівському університеті на факультеті права та політичних знань, громадську діяльність у товаристві «Сокіл» та читальні «Просвіта» в Зашкові, роботу на посаді секретаря філії товариства «Просвіта» імені М. Шашкевича, членство в Українському студентському союзі та Українській національно-демократичній партії. Проаналізовано участь Є. Коновальця у Першій світовій війні, перебування в російському полоні, волонтерську та громадсько-політичну діяльність у 1917–1918 рр., участь у створенні військової формації Січових стрільців у складі Армії УНР, оборону української державності на чолі цієї формації в 1918–1919 рр., участь в антигетьманському повстанні, перебування в таборі для інтернованих у Луцьку та ініціативи зі створення в Чехословаччині багатотисячної військової формації з інтернованих та військовополонених. Показано перехід Є. Коновальця до політичної діяльності після поразки Української національної революції та пошук шляхів продовження боротьби за відродження державності в Празі та Відні. Зокрема, участь у Всеукраїнській

національній раді, «Молодій Галичині», комунікацію з різними українськими громадськими, політичними та військовими діячами, а також початки створення УВО. Проаналізовано утвердження на чолі УВО, розгортання діяльності, роботу в Українській народно-трудовій партії, філії товариства «Просвіта», гуманітарні ініціативи тощо. Відображено співпрацю з українськими еміграційними середовищами в США та Канаді для отримання допомоги на національно-визвольну боротьбу. Досліджено обставини виїзду за кордон, розбудову УВО в еміграції, змагання за вплив в організації з лідерами ЗУНР, особливості діяльності Є. Коновальця для консолідації українських націоналістичних організацій, створення Проводу українських націоналістів та ОУН. Показано ініціативи з утвердження та розбудови ОУН в еміграції та Західній Україні, особливості управління Проводом і крайовим керівництвом УВО та ОУН, міжнародну діяльність, окремі сімейні фрагменти біографії тощо. Відображено роботу радянських органів державної безпеки націлену на проникнення в середовище Проводу, поширення впливу, дискредитацію та вбивство Є. Коновальця.

Ключові слова: Галичина, Львівський університет, «Просвіта», Український студентський союз, Українська національно-демократична партія, Перша світова війна, Січові стрільці, Армія Української народної республіки, українська діаспора, Українська військова організація, Організація українських націоналістів, Ліга Націй.

ANNOTATION

Khoma I.Ya. National-state activity of Yevhen Konovalets. – Qualification research paper in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Historical Sciences in the specialty 07.00.01 “History of Ukraine”. – I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine. Lviv, 2025. 522 p.

The defining page of the history of Ukraine in the 20th century is the national liberation struggle for the revival and defense of Ukrainian statehood, as well as the struggle for the liberation of our lands from various occupying powers. The key figure in this struggle was Ye. Konovalets (1891–1938). He lived for 47 years, of which he devoted almost 30 years to national-state activities, which took place in the Sokil-Father and Prosvita Societies, the Ukrainian Student Union, the Ukrainian National Democratic Party, the Austro-Hungarian Army, Russian captivity, the Army of the Ukrainian People's Republic. He was one of the founders and commander of the Sichovykh stril'tsiv military formation, wars with Bolshevik and White Guard armed formations, participated in internal political competitions and initiatives to unite national forces, acted as the founder and leader of the underground revolutionary forces of the Ukrainian Military Organization and the Organization of Ukrainian Nationalists, and was also involved in other organizations and processes. The creation and activity of the Ukrainian Military Organization in Western Ukraine and abroad under the

leadership of Ye. Konovalts is a unique page of our history. The same applies to the creation and expansion of the activities of the Organization of Ukrainian Nationalists. If the Ukrainian Military Organization is an association of veterans of the Army of the Ukrainian People's Republic, the Ukrainian Galician Army and the younger generation of Ukrainians, then the Organization of Ukrainian Nationalists is an association of various nationalist organizations consisting of veterans of the Ukrainian armies, politicians and a generation of nationally educated youth. It is obvious that only Ye. Konovalts could do this, whose authority was very strong and no one had any doubt that it was all for the sake of the revival of the independence and unity of Ukraine. The death of Ye. Konovalts at a fairly young age is associated with the terrorist act organized and carried out by the Soviet special services.

This understanding of the problem has made it necessary to conduct a comprehensive study of the national-state activities of Ye. Konovalts. This is a separate page of the history of Ukraine in the first half of the 20th century, which has important theoretical and practical significance. The collected and analyzed historiography gave grounds to assert that this problem has not yet been the subject of a separate comprehensive study. Currently, only the participation of Ye. Konovalts in the Ukrainian National Revolution of 1917–1919 has been most thoroughly studied. All generalizing works about his activities are of a popular science nature.

Conducting this research work and providing answers to the set goals and objectives was made possible by the processing of a large volume of sources. In particular, the source base of the dissertation was archival documents and materials, collections of documents, periodicals, memoirs, memories of participants and eyewitnesses of those events, letters, photographs. The sources used in the dissertation are divided into the following groups: 1) documents of law enforcement agencies, punitive occupation bodies, educational institutions, state institutions, military institutions and units, financial and medical institutions, etc.; 2) documents of public and political organizations of which Ye. Konovalts was a member or with which he collaborated; 3) epistolary sources; 4) periodicals; 5) memoirs, recollections, diaries; 6) photographs.

A significant amount of unknown and little-known sources from the Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine, the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv, the State Archive of Lviv Region, the Center for Ukrainian Culture and Education (Winnipeg, Canada), the Military History Museum and Archives of the Ukrainian Free Academy in Canada (Winnipeg), and the Archives of the Immigration History Research Center of the University of Minnesota were introduced into historical science. The subject of study was also hundreds of published documents, most of the factual material from which was also introduced into scientific circulation for the first time. The work was significantly enriched by data from periodicals and memoirs.

The dissertation examines the primary and secondary education that Ye. Konovalts received in Ukrainian-language educational institutions in Lviv. This demonstrates that these educational institutions provided a high level of primary, secondary education and national-patriotic upbringing. The study at the university and

public activity in his native village of Zashkiv, and later in Lviv, are described in detail. For a complete understanding of what studying at the university at the Faculty of Law and Political Science was like, the content of the educational program is analyzed and all the teachers he studied with are noted. It is shown how Ye. Konovalets and other students demonstrated their national affiliation at the university. It is presented in detail how Ye. Konovalets was one of those who restored the activity of the Prosvita Society reading room and founded the Sokil-Father sports and physical education society in Zashkiv. Further, his public activities in Lviv in the branch of the Markiyan Shashkevych Prosvita Society and the Ukrainian Student Union are revealed. In addition, the activities of Ye. Konovalets in the Ukrainian National Democratic Party are highlighted. As a result, we claim that on the eve of the First World War he was the leader of Ukrainian organized youth life in Galicia.

It is shown that with the beginning of World War I, Ye. Konovalets was mobilized into the Austro-Hungarian Army, underwent officer training, and took part in hostilities on Mount Makivka in May 1915, where he was captured by the Russians. Activities in captivity are shown in general terms. The integration into the processes of the revival of Ukrainian statehood under the auspices of the Central Rada in Kyiv in the summer and autumn of 1917, the creation of the Sichovykh stril'tsiv military formation, election as a commander, participation in the first Bolshevik-Ukrainian war, reorganization of the Sichovykh stril'tsiv into a regiment, position during the coup d'état of Pavlo Skoropadsky, public and political work, election as the head of the Main Council of Galician, Bukovynian and Hungarian Ukrainians, restoration of the Sichovykh stril'tsiv during the time of Pavlo Skoropadsky, cooperation with the Ukrainian National Union, participation in the anti-Hetman uprising, attitude to the events of November 1918 in Lviv are analyzed. The activities of Ye. Konovalets at the head of the military-administrative authorities in Kyiv in the second half of December 1918 - January 1919, in the second Bolshevik-Ukrainian and White-Ukrainian wars are investigated. The disbandment of the Sichovykh stril'tsiv formation in December 1919, his stay in the camp for internees in Lutsk, and his activities in Prague in the direction of organizing a multi-thousand-strong military formation from prisoners of war and interned Ukrainians in the autumn-summer of 1920 are revealed. Finally, attention is paid to his release from the Army of the Ukrainian People's Republic and the transition to political activity in search of opportunities to continue the struggle for Ukrainian statehood.

The participation of Ye. Konovalets in the creation of the underground Ukrainian Military Organization, the All-Ukrainian National Council, the creation of the public and political organization Young Galicia, and the formation of relations with Ukrainian emigration in the USA is analyzed. The attitude towards Ye. Konovalets of representatives of other Ukrainian national forces in 1921–1923, his return to Lviv in the summer of 1921, his activities in the branch of the Prosvita Society, the Ukrainian People's Labor Party, his establishment as the head of the Ukrainian Military District, his work on the publication of the history of the Sichovykh stril'tsiv, and his marriage to Olga Fedak are shown.

The study covers emigration from Galicia at the end of 1922, the formation of the leadership of the Ukrainian Military Organization in emigration, relations with the leadership of the Western Ukrainian People's Republic and distancing from them, the beginning of the dialogue with Ukrainian nationalist forces, the establishment of the leadership of Ukrainian nationalists, communication with Dmytro Dontsov, and the preparation and creation of the Organization of Ukrainian Nationalists. The study examines a trip to the USA and Canada to raise funds from Ukrainian emigrants, international activities, relations with the Ukrainian Military Organization and Organization of Ukrainian Nationalists circles in Galicia, periodic meetings and conferences of the Organization of Ukrainian Nationalists Leadership, the recruitment of new members to the Leadership, the penetration of Soviet special services into the Leadership, contacts with Ye. Konovalets and his murder.

Key words: Lviv University, Prosvita, Ukrainian Student Union, Ukrainian National Democratic Party, World War I, Russia, Sichovi stril'tsi, Army of the Ukrainian People's Republic, Ukrainian emigration, Ukrainian Military Organization, Organization of Ukrainian Nationalists, League of Nations.